

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Навчально-науковий інститут психології та соціальної роботи
Кафедра соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «бакалавр»
на тему
**«Розвиток комунікативних навичок у підлітків засобами групової
соціальної роботи»**

Виконав:

здобувач вищої освіти, 42 групи
спеціальності 231 Соціальна робота
Сологуб Дмитро Леонідович

Науковий керівник:

Канд. пед. наук, доцент
Карпова І. Г.

Чернігів – 2025

Роботу подано до розгляду « _____ » _____ 20__ року.

Здобувач

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри

(назва кафедри)

протокол № _____ від « _____ » _____ 20__ року.

Здобувач допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ПІДЛІТКІВ У ГРУПОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ.....	7
1.1. Розвиток комунікативних навичок у підлітків як соціально-педагогічна проблема	7
1.2. Психолого-педагогічні особливості підлітків, що впливають на розвиток комунікативних навичок.	14
1.3. Вплив соціального середовища на розвиток комунікативних навичок підлітків	19
РОЗДІЛ 2	
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ПІДЛІТКІВ	26
2.1. Зміст групової соціальної роботи для розвитку комунікативних навичок підлітків	26
2.2. Емпіричне дослідження розвитку комунікативних навичок у підлітків...	35
2.3. Практичні рекомендації фахівцям соціальної сфери з розвитку комунікативних навичок у підлітків.	42
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві комунікативні навички розглядаються як один із базових чинників успішної соціалізації особистості. Ефективна взаємодія з оточенням сприяє формуванню стійких міжособистісних зв'язків, адаптації до мінливих соціальних умов та продуктивній діяльності у різних сферах життя. У підлітковому віці процес розвитку комунікативних навичок набуває особливого значення, оскільки саме в цей період відбувається активне засвоєння комунікативних стратегій, розширення кола соціальних контактів і формування стилю міжособистісного спілкування.

Проблема розвитку комунікативних навичок у підлітків пов'язана з низкою викликів, серед яких можна виокремити вплив цифрового середовища, зниження рівня безпосередньої міжособистісної взаємодії, а також недостатнє використання інтерактивних методів навчання у закладах освіти. Враховуючи це, дослідження ефективних способів розвитку комунікативних навичок є актуальним завданням сучасної педагогіки та психології.

Аналіз наукових джерел свідчить, що розвиток комунікативних навичок у підлітків значною мірою залежить від організації освітнього процесу. Застосування групових форм роботи, інтерактивних методів, практичних підходів сприяє підвищенню рівня комунікативної активності та покращенню якості міжособистісної взаємодії. Водночас проблема розробки та впровадження ефективних методик навчання залишається актуальною та потребує подальшого дослідження.

Динамічний розвиток цифрових технологій вносить суттєві зміни у процес комунікації, створюючи нові виклики та можливості для підлітків. Інтернет, соціальні мережі та месенджери стають основними каналами комунікації, що впливає на розвиток мовлення, соціальних навичок та здатності до побудови довготривалих взаємин. У цьому контексті необхідно дослідити,

яким чином цифрові технології можуть бути використані для формування ефективних комунікативних навичок.

Психологічні аспекти комунікації підлітків також відіграють суттєву роль у формуванні їхньої особистості. Рівень розвитку комунікативних навичок безпосередньо пов'язаний із рівнем самооцінки, соціальної тривожності та здатністю до емпатії. Отже, дослідження способів оптимізації комунікативної взаємодії з урахуванням психологічних особливостей підліткового віку є актуальним напрямом роботи педагогів і фахівців соціальної сфери.

Розвиток комунікативних навичок підлітків є важливим завданням сучасної освіти, оскільки здатність до ефективної взаємодії сприяє формуванню соціальної відповідальності, підвищує рівень академічної успішності та допомагає в майбутній професійній діяльності. Запровадження ефективних методик розвитку комунікативних навичок у освітніх закладах може суттєво покращити якість міжособистісних відносин та сприяти гармонійному розвитку особистості.

Проблемі розвитку комунікативної культури, зокрема, комунікативних навичок у підлітків приділяється достатня увага у науковій літературі. Зокрема, О. О. Бікус, В. В. Волошина прослідкували теоретичні засади та особливості (С. О. Гладкова) формування комунікативної компетенції у підлітковому віці, а А. В. Висовень – теоретичні аспекти культурної комунікації та їх особливості у підлітковому віці. Науковці також приділяють увагу розвитку комунікативних навичок у дітей та молоді різного віку із проблемних родин (Ю. М. Денисенко), також дітей, які мають інтелектуальні порушення (М. М. Дунелич). К. Ю. Кара досліджено розвиток комунікативної компетенції підлітків засобами соціального-педагогічного проєктування.

Разом із тим, вивчення розвитку комунікативних навичок у підлітків засобами групової соціальної роботи, виявлення ефективних методів їх формування та впровадження педагогічних рекомендацій залишається актуальним завданням, що має теоретичне та практичне значення, що і зумовило тему нашого дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні засади та практичні аспекти розвитку комунікативних навичок у підлітків засобами групової соціальної роботи.

Відповідно до мети дослідження визначаються **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати теоретичні положення щодо визначення комунікативних навичок підлітків, їх складових та виявити основні фактори, що впливають на розвиток комунікативних навичок у підлітків.
2. Проаналізувати вплив соціального середовища на розвиток комунікативних навичок підлітків.
3. Дослідити ефективність групових форм роботи соціального педагога у розвитку комунікативних навичок.
4. Розробити практичні рекомендації для фахівців соціальної сфери щодо розвитку комунікативних навичок у підлітків.

Об'єкт дослідження - розвиток комунікативних навичок у підлітковому віці.

Предмет дослідження - розвиток комунікативних навичок у підлітків засобами групової соціальної роботи.

Для досягнення поставленої мети та завдань кваліфікаційної роботи було використано комплекс **методів**:

Теоретичні: аналіз, синтез та узагальнення наукових джерел, порівняння концепцій комунікативних навичок.

Емпіричні: анкетування, спостереження, експертна оцінка.

Теоретичне та практичне значення дослідження.

Результати емпіричного дослідження можуть бути використані у практиці роботи фахівців соціальної сфери для впровадження ефективних методів розвитку комунікативних навичок підлітків. Запропоновані практичні рекомендації можуть бути застосовані у освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані закладах загальної середньої освіти (Чернігівський ліцей № 1 Чернігівської міської ради, Чернігівська гімназія № 2 Чернігівської міської ради та Чернігівська гімназія № 16 Чернігівської міської ради). Вибіркова сукупність формувалася з урахуванням гендерного балансу та рівня початкових комунікативних навичок.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 83 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ПІДЛІТКІВ У ГРУПОВІЙ СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

1.1 Розвиток комунікативних навичок у підлітків як соціально-педагогічна проблема

У сучасній психолого-педагогічній літературі широко вживається низка понять, пов'язаних із міжособистісною взаємодією: комунікація, комунікативна культура, комунікативна компетентність, комунікативні якості, комунікативна поведінка, комунікативні навички. З метою чіткого окреслення предмета нашого дослідження зупинимось на розмежуванні цих термінів.

Комунікація – це процес обміну інформацією між людьми за допомогою вербальних і невербальних засобів. Комунікація може бути усвідомленою або несвідомою, ефективною або деструктивною, вона є базисом усіх форм соціальної взаємодії.

Комунікативна культура означає систему цінностей, норм і засобів, які регулюють процес спілкування в певному суспільстві. Вона включає мовний етикет, дотримання норм ввічливості, вміння вести діалог у соціально прийнятній формі. Це більш широка категорія, яка формує підґрунтя для взаєморозуміння.

Комунікативна компетентність – це здатність особистості ефективно й доцільно здійснювати міжособистісну комунікацію в різних соціальних ситуаціях. До її складу входять мовні знання, розуміння соціального контексту, емоційна чуйність і здатність адаптувати свою поведінку до співрозмовника.

Комунікативні якості – це стійкі індивідуально-психологічні характеристики, що забезпечують успішність спілкування (доброжичливість, емпатія, відвертість, тактовність, впевненість у спілкуванні тощо).

Комунікативна поведінка охоплює моделі дій та реакцій особистості у процесі взаємодії з іншими людьми, що можуть відповідати соціальним нормам або виходити за їх межі (агресивна, пасивна, асертивна поведінка тощо).

Комунікативні навички – у контексті нашого дослідження саме комунікативні навички виступають у центрі уваги. Під цим поняттям розуміємо конкретні вміння, що забезпечують ефективну міжособистісну взаємодію, зокрема:

- вміння слухати й чути;
- вміння формулювати думки;
- вміння задавати питання;
- вміння вести діалог;
- вміння розпізнавати емоції співрозмовника;
- вміння аргументувати свою позицію.

Ці навички мають прикладний характер, їх можна навчати, розвивати й удосконалювати в освітньому середовищі, що й становить мету нашого дослідження.

Комунікативні навички — це здатність налагоджувати ефективне спілкування, розуміти наміри й думки співрозмовника, чітко й зрозуміло висловлювати власні ідеї, а також досягати цілей шляхом взаємодії з іншими. Комунікативна діяльність є складним психолого-соціальним процесом, що розгортається у взаємодії особистості з іншими людьми.

Підлітковий вік характеризується суттєвими змінами у сфері міжособистісного спілкування, що пов'язано зі зростанням соціальної активності, необхідністю інтеграції в колектив та формуванням власної ідентичності. У цей період відбувається перебудова комунікативних стратегій, розвиток навичок самовираження та адаптації до соціального середовища [3, с. 32]. Ми у контексті нашого дослідження більше зупиняємось на комунікативних навичках.

Науковці розглядають комунікацію як процес обміну інформацією, у якому беруть участь мовні та немовні засоби. У підлітковому віці відбувається розширення комунікативних можливостей, формування рефлексії щодо власного мовлення та поведінки, а також зростання потреби у спілкуванні з однолітками [66, с. 45].

Однією з особливостей розвитку комунікації у підлітковому віці є посилення соціальної взаємодії. Підлітки активно вибудовують власну систему міжособистісних контактів, орієнтуючись на норму взаємного розуміння та підтримки [23, с. 87]. Підвищена чутливість до оцінки з боку однолітків формує нові підходи до комунікації, в яких значну роль відіграють механізми соціального навчання, зокрема імітація, наслідування та засвоєння мовних моделей [38, с. 112]. У підлітковому віці спостерігається також зміна переважних форм комунікації. Молодші підлітки віддають перевагу ситуативному спілкуванню, тоді як старші прагнуть до змістовного діалогу, в якому обговорюються моральні, соціальні та особистісні питання. Це сприяє розвитку здатності до аргументації, усвідомлення комунікативної відповідальності та контролю над власним мовленням [39, с. 64].

На процес комунікативного розвитку підлітків впливають як внутрішні, так і зовнішні фактори. До внутрішніх належать когнітивні здібності, рівень емоційного інтелекту, мотивація до спілкування та особистісні особливості. Зовнішні фактори охоплюють соціальне середовище, вплив сім'ї, школи, засобів масової інформації та цифрових технологій [21, с. 38].

Важливу роль у формуванні комунікативних навичок відіграє сімейне середовище. Дослідження показують, що стиль спілкування в родині, рівень емоційної підтримки та взаєморозуміння визначають модель комунікативної поведінки підлітка у соціумі [45, с. 56].

У сім'ях, де домінує діалогічна форма комунікації, діти демонструють вищий рівень мовленнєвої активності, кращі навички аргументації та здатність до конструктивного вирішення конфліктів. Шкільне середовище також здійснює значний вплив на розвиток комунікативних навичок. Освітній процес сприяє формуванню навичок публічного мовлення, ведення діалогу, роботи в групах та опанування соціальних норм спілкування. Педагогічна підтримка є одним із важливих елементів соціалізації, оскільки забезпечує розвиток рефлексивного ставлення підлітка до власного мовлення та поведінки [36, с. 77].

Сучасні дослідження відзначають значний вплив цифрових технологій на особливості комунікативної поведінки підлітків. Використання соціальних мереж, месенджерів та онлайн-платформ змінює структуру міжособистісного спілкування, роблячи його більш динамічним, візуально насиченим та менш формальним [68, с. 159].

Позитивним аспектом цифрової комунікації є розширення можливостей для міжкультурної взаємодії, самовираження та отримання інформації. Водночас відзначаються і негативні тенденції, зокрема зниження навичок вербального спілкування, поверхневий характер комунікативних контактів та ризику кібербулінгу [74, с. 99].

Розвиток комунікативних навичок підлітків значною мірою залежить від впливу цифрового середовища, оскільки сучасні технології стали невід'ємною частиною їхнього соціального життя. Використання соціальних мереж, месенджерів і онлайн-платформ для спілкування створює нові можливості для комунікації, зокрема, дозволяє підтримувати зв'язок із друзями, знайомитися з однодумцями та брати участь у дискусіях. Водночас, взаємодія у цифровому середовищі відрізняється від традиційного спілкування, оскільки відсутність безпосереднього контакту знижує рівень емоційного зворотного зв'язку та ускладнює розвиток невербальних навичок комунікації [63, с. 104].

Надмірна залежність від цифрового спілкування може впливати на навички ведення діалогу та формування аргументованої позиції. Спілкування через текстові повідомлення зменшує необхідність швидкої реакції на репліки співрозмовника, що може призводити до складнощів у реальних діалогах. Крім того, підлітки, які значну частину часу проводять у віртуальному середовищі, можуть мати труднощі з розпізнаванням емоцій співрозмовників, оскільки комунікація через цифрові платформи часто позбавлена інтонацій, міміки та жестів. Це може спричиняти нерозуміння або неправильне трактування повідомлень, що впливає на ефективність міжособистісного спілкування [53, с. 92].

Водночас, цифрове середовище може сприяти розвитку комунікативних навичок за умови його раціонального використання. Наприклад, участь у тематичних форумах, освітніх вебінарах та інтерактивних обговореннях розвиває навички аргументації, критичного мислення та конструктивного діалогу. Також деякі онлайн-ігри та навчальні платформи включають елементи командної роботи, що сприяє розвитку співпраці та комунікативної взаємодії. Таким чином, цифрове середовище може як позитивно, так і негативно впливати на розвиток комунікативних навичок підлітків, і ефективність його впливу залежить від змісту та способу використання цифрових технологій у навчальному та соціальному житті [65., с. 118].

Окрім вербальних навичок, значну роль у комунікативній діяльності підлітків відіграють невербальні засоби взаємодії. Жести, міміка, інтонація та поза є важливими компонентами комунікації, які доповнюють та уточнюють зміст висловлювань. Дослідження показують, що підлітки активно використовують невербальні засоби для вираження емоцій, встановлення соціальних зв'язків та впливу на співрозмовника [3, с. 58].

Формування навичок невербального спілкування відбувається поступово і залежить від соціального досвіду. У підлітковому віці особливого значення набуває вміння розпізнавати емоційні стани інших людей за виразом обличчя, рухами тіла та тембром голосу. Це сприяє розвитку емпатії, розумінню соціальних норм та регуляції власної поведінки [66, с. 88].

Комунікативні навички підлітків значною мірою розвиваються в процесі групової взаємодії. Групи однолітків створюють середовище, у якому відбувається апробація нових форм спілкування, опанування соціальних ролей та засвоєння норм поведінки. Підлітки адаптують свої комунікативні стратегії відповідно до очікувань групи, що сприяє розвитку гнучкості у спілкуванні [23, с. 105].

Дослідники вказують на те, що участь у колективній діяльності допомагає формувати навички ефективного комунікації, зокрема вміння домовлятися, висловлювати власну думку, аргументувати позицію та слухати

співрозмовника. Особливо важливими є інтерактивні форми роботи, такі як командні завдання, дискусії, дебати та групові проєкти, що сприяють розвитку навичок конструктивної взаємодії [38, с. 145].

Підлітковий вік супроводжується активним пошуком власної ідентичності, що може призводити до комунікативних труднощів та конфліктів. Взаємодія з однолітками нерідко містить елементи суперництва, відстоювання особистих кордонів та боротьби за лідерство. Конфлікти, що виникають у цьому віці, виконують важливу функцію соціалізації, адже сприяють формуванню навичок розв'язання проблемних ситуацій та розвитку емоційної саморегуляції [39, с. 73].

Здатність до ефективного вирішення конфліктів безпосередньо пов'язана з рівнем сформованості комунікативних навичок. Конструктивний діалог, активне слухання, емпатія та компроміс є ключовими стратегіями, що дозволяють знизити рівень напруги у взаємодії та уникнути ескалації суперечок [21, с. 92].

Особистісні особливості підлітка впливають на стиль його комунікації та соціальної взаємодії. Темперамент визначає рівень мовленнєвої активності, швидкість реакції у спілкуванні та емоційну виразність. Наприклад, холерики зазвичай проявляють високу ініціативність у розмові, але можуть мати труднощі у підтримці тривалого діалогу через імпульсивність. Флегматики, навпаки, схильні до стриманого та логічного викладу думок, але іноді демонструють недостатню гнучкість у спілкуванні [45, с. 121].

Рівень екстраверсії чи інтроверсії також визначає на стиль комунікативної поведінки. Екстраверти частіше ініціюють розмову, швидко адаптуються до нових ситуацій і віддають перевагу живому спілкуванню. Інтроверти більш схильні до осмисленої, обмеженої комунікації, уникають великих соціальних груп і можуть відчувати труднощі в активній взаємодії [36, с. 134].

Комунікативна поведінка підлітків значною мірою визначається культурними нормами та традиціями суспільства, у якому вони зростають.

Наприклад, у країнах з колективістською культурою (Японія, Китай) підлітки зазвичай орієнтовані на гармонійне спілкування, уникнення конфліктів і дотримання ієрархічних принципів у взаємодії. У західних країнах, що характеризуються індивідуалістичною культурою, спостерігається тенденція до відкритого самовираження, ініціативності та активного відстоювання власної позиції [3, с. 69].

Особливості комунікативного розвитку в підлітковому віці також відображаються в рівні мовленнєвої ввічливості, використанні невербальних засобів та правилах ведення діалогу. Наприклад, у деяких культурах важливим елементом спілкування є тривалі паузи між репліками, що свідчать про повагу до співрозмовника, тоді як у західних країнах прийнята більш динамічна манера діалогу.

Культурні особливості також впливають на стиль комунікації підлітків у контексті гендерної соціалізації та сімейного виховання. У традиційних суспільствах існують чіткі очікування щодо мовленнєвої поведінки хлопців і дівчат: наприклад, дівчата можуть заохочуватися до стриманості, м'якого стилю спілкування та прояву емпатії, тоді як хлопців орієнтують на впевненість у висловлюваннях і лаконічність у комунікації. Водночас у більш егалітарних культурах гендерні відмінності у спілкуванні менш виражені, і підлітки незалежно від статі розвивають навички відкритої взаємодії, аргументації та участі в колективному ухваленні рішень [53, с. 87].

Розвиток комунікативних навичок у підлітковому віці визначається взаємодією когнітивних, емоційних та соціальних факторів. Формування комунікативних навичок відбувається під впливом сімейного, шкільного та цифрового середовища. Підлітковий період є перехідним етапом, у ході якого розширюється спектр комунікативних стратегій, розвивається здатність до аргументації, соціального прогнозування та усвідомленого використання мовленнєвих засобів.

1.2. Психолого-педагогічні особливості підлітків, що впливають на розвиток комунікативних навичок.

Підлітковий вік — один із найскладніших і водночас найважливіших періодів у розвитку особистості. Саме в цей час формуються засади світогляду, самооцінки та соціальної поведінки. Розуміння психолого-педагогічних особливостей підлітків є надзвичайно важливим для ефективної взаємодії з ними в освітньому та виховному процесі.

Підлітковий вік зазвичай охоплює період від 10-11 до 15-16 років. У сучасній науковій літературі він часто поділяється на:

- ранній підлітковий вік (10-13 років) – початок статевого дозрівання, активна перебудова організму.
- середній підлітковий вік (14-16 років) – стабілізація фізіологічних змін, зростання інтересу до самостійності, пошук власного «Я».

Для підлітків характерні певні психологічні особливості. Підлітки прагнуть осмислити себе, знайти власне місце у світі, що проявляється у запитаннях: «Хто я?», «Який я?», «Чого хочу досягти?». Часто виникають емоційні сплески, нестриманість, перепади настрою. Це зумовлено гормональними змінами та нерозвиненими механізмами саморегуляції. В підлітків формується здатність до аналізу, сумніву, протиставлення власної думки дорослим. Часто спостерігається протестна поведінка. Даній категорії осіб характерне бажання бути самостійним, приймати власні рішення, що може спричинити конфлікти з батьками або вчителями.

Відповідно до вище сказаного, педагог повинен враховувати такі особливості під час своєї роботи і зосереджувати свою увагу на:

- особистісно-орієнтований підхід – педагогу необхідно враховувати індивідуальні потреби, інтереси та здібності кожного підлітка;
- діалогічність та партнерство – взаємодія з підлітком має будуватися на довірі та відкритому діалозі, а не на авторитарному тиску;

- мотивація через інтереси – навчальний процес має бути наповнений актуальними для підлітка темами, з опорою на його життєвий досвід;
- формування навичок саморефлексії - потрібно розвивати вміння аналізувати власні вчинки, оцінювати наслідки дій, розуміти себе.

Формування комунікативних навичок у підлітковому віці є предметом вивчення психології розвитку, педагогіки та соціальної психології. У цей період відбуваються значні зміни в когнітивній, емоційній та соціальній сферах, які безпосередньо впливають на спілкування з однолітками, педагогами та іншими соціальними групами. Дослідження психолого-педагогічних характеристик підлітків дозволяє визначити механізми становлення їхньої мовленнєвої активності, особливості міжособистісних відносин і чинники, що впливають на ефективність комунікації [16, с. 409].

У підлітковому віці відбувається перехід від конкретно-образного до абстрактного мислення, що впливає на здатність аналізувати інформацію, будувати логічні висновки та аргументувати власну точку зору. Формується рефлексія щодо власних комунікативних дій, що дає можливість усвідомлено використовувати мовленнєві стратегії та адаптувати їх відповідно до соціального контексту [37, с. 68].

Підлітки демонструють підвищений інтерес до дискусійних форм спілкування, які дозволяють їм перевіряти гіпотези, захищати власні погляди та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у висловлюваннях. Разом із тим, нестача досвіду у веденні діалогу може призводити до використання імпульсивних висловлювань, що ускладнює взаєморозуміння з співрозмовниками [9, с. 212].

Розвиток емоційної саморегуляції у підлітковому віці безпосередньо пов'язаний із здатністю контролювати мовленнєві реакції та коригувати вербальну і невербальну поведінку у процесі взаємодії. Підлітки схильні до підвищеної емоційної чутливості, що може впливати на тональність їхніх висловлювань, вибір лексичних засобів та реакцію на комунікативні ситуації [16, с. 410].

Розвиток емпатії дозволяє підліткам краще розуміти наміри, переживання та емоційні стани інших людей, що є важливим для ефективної комунікації. Проте рівень розвитку цієї здатності може значно варіюватися залежно від індивідуальних особливостей та соціального досвіду [46, с. 5].

Процес соціалізації у підлітковому віці супроводжується зміною значущих соціальних ролей і зростанням впливу групових норм. Однолітки стають головними комунікативними партнерами, а оцінка з їхнього боку набуває важливого значення для самосприйняття підлітків. Цей фактор зумовлює зростання комунікативної активності в умовах неформального спілкування та одночасно може сприяти виникненню труднощів у взаємодії з представниками інших вікових груп [28, с. 7].

Потреба у визнанні серед однолітків стимулює підлітків до освоєння нових мовленнєвих стратегій, адаптації до комунікативних стандартів референтних груп та експериментування з мовою, що проявляється у вживанні сленгу, мовленнєвих скорочень і специфічних стилістичних прийомів [17, с. 23].

Здатність до самоспостереження та аналізу власних висловлювань сприяє розвитку комунікативних навичок. Рефлексивні навички дозволяють підліткам оцінювати ефективність своїх висловлювань, враховувати реакцію співрозмовника та коригувати свою поведінку відповідно до ситуації. Недостатній рівень рефлексії може призводити до труднощів у розумінні комунікативних норм та регуляції власних мовленнєвих дій [9, с. 215].

Підлітковий період характеризується активним формуванням мовленнєвої компетентності, що включає розвиток навичок аргументації, логічного викладу думок та використання мовних засобів відповідно до контексту спілкування. Здатність усвідомлювати значення слів та їхній вплив на співрозмовника дозволяє підліткам удосконалювати навички усного та писемного мовлення, що є важливим у міжособистісній та навчальній взаємодії [16, с. 411].

У навчальному середовищі мовленнєва компетентність підлітків розвивається через дискусії, групові проєкти та інтерактивні форми роботи. Структуроване навчання комунікації сприяє формуванню вмінь висловлювати власні думки, доводити точку зору та адаптувати висловлювання до особливостей аудиторії [28, с. 9].

Комунікативна поведінка підлітків змінюється залежно від соціального контексту. У взаємодії з однолітками спостерігається використання неформальної лексики, жартів, емоційно забарвлених висловлювань, тоді як у спілкуванні з педагогами чи дорослими авторитетними особами комунікативні стратегії набувають більш офіційного характеру. Соціальна належність підлітків до різних субкультурних груп впливає на вибір комунікативних кодів, особливості мовленнєвих конструкцій та способи самовираження. Деякі групи використовують специфічні сленгові вирази, що виконують функцію ідентифікації серед однолітків і водночас можуть ускладнювати міжпоколіннєву комунікацію [28, с. 11].

Збільшення використання цифрових технологій змінює характер міжособистісного спілкування. Підлітки все частіше взаємодіють у віртуальному просторі, що сприяє розширенню їхнього мовленнєвого досвіду, але водночас може знижувати рівень розвитку навичок безпосереднього усного спілкування [21, с. 85].

Невербальні засоби комунікації, зокрема жести, міміка, інтонація, відіграють значну роль у міжособистісній взаємодії підлітків. Уміння інтерпретувати невербальні сигнали сприяє встановленню довіри між співрозмовниками та підвищує ефективність мовленнєвого контакту. Водночас недостатній рівень розвитку цих навичок може призводити до непорозумінь та конфліктів, труднощів у міжособистісному спілкуванні, зокрема до непорозумінь у ситуаціях, що потребують точного вираження емоційних станів.

Для розвитку невербальної компетентності доцільним є використання спеціальних вправ, спрямованих на розпізнавання та інтерпретацію невербальних сигналів у комунікації. Рівень самооцінки безпосередньо впливає

на особливості комунікативної поведінки підлітків. Висока самооцінка сприяє впевненості у висловлюваннях, активному залученню до дискусій та здатності переконувати співрозмовників. Водночас надмірно висока самооцінка може супроводжуватися схильністю до домінування в комунікації, ігноруванням думки інших та низькою толерантністю до критики [37, с. 69].

Низька самооцінка може ускладнювати соціальну взаємодію, спричиняючи сором'язливість, уникнення відкритих висловлювань та обмежену участь у групових комунікативних ситуаціях. Для підвищення рівня впевненості підлітків ефективними є інтерактивні методи навчання, що стимулюють участь у дискусіях, тренінгові вправи на розвиток самопрезентації та рольові ігри [9, с. 213].

Дослідження вказують на відмінності у комунікативній поведінці хлопців і дівчат. Дівчата частіше використовують мову для вираження емоцій та підтримки соціальних зв'язків, тоді як хлопці схильні до більш раціонального та аргументованого способу висловлення думок. Ці відмінності впливають на стиль комунікації в навчальному та неформальному середовищі [36, с. 45].

Таким чином, психолого-педагогічні особливості підліткового віку визначають специфіку формування комунікативних навичок та впливають на мовленнєву взаємодію у соціальному середовищі. Когнітивний розвиток забезпечує формування здатності до аргументації, аналізу та рефлексії щодо власного мовлення. Емоційна регуляція та рівень емпатії впливають на тональність висловлювань і характер міжособистісних контактів. Соціалізація визначає особливості мовленнєвої поведінки, що проявляється у підвищеній орієнтації на групові норми та комунікативні стандарти однолітків.

Педагогічна підтримка, включно з використанням інтерактивних методів навчання та створенням сприятливого комунікативного середовища, сприяє розвитку мовленнєвої активності та підвищенню комунікативних навичок підлітків. Рівень сформованості рефлексивних навичок визначає ефективність міжособистісної взаємодії та здатність до адаптації в різних комунікативних ситуаціях.

1.3 Вплив соціального середовища на розвиток комунікативних навичок підлітків.

Соціальне середовище виступає одним із визначальних чинників розвитку комунікативних навичок у підлітків, оскільки саме через взаємодію з іншими особистістю опановує мовні засоби, правила міжособистісного спілкування та стратегії соціальної адаптації. Формування комунікативних навичок відбувається в умовах шкільного навчання, родинного виховання, дружніх контактів, а також під впливом інформаційно-комунікаційних технологій, що змінюють характер соціальних взаємодій. Взаємодія підлітка з родиною сприяє оволодінню базовими комунікативними моделями.

У процесі міжособистісного спілкування з батьками, старшими членами родини та однолітками формуються навички вербальної та невербальної комунікації, що згодом відображаються в ширших соціальних контактах. Дослідження показують, що стиль сімейної взаємодії визначає рівень соціальної компетентності дитини, а також її здатність до побудови конструктивного діалогу [14, с. 4].

Родина є першою соціальною групою, де формуються основи комунікативної поведінки [18]. Модель спілкування між батьками та дітьми визначає подальший розвиток мовленнєвої активності, вміння слухати, аргументувати думки, проявляти емоційну чутливість до співрозмовника. У сім'ях, де домінує авторитарний стиль виховання, підлітки можуть демонструвати пасивність у спілкуванні або уникати відкритого висловлення думок, тоді як у демократичних сім'ях вони частіше володіють розвиненою здатністю до діалогу. Засоби масової інформації та соціальні мережі створюють нові комунікативні практики, які впливають на формування мовленнєвої культури підлітків [69, с. 219].

Швидке поширення інформації, можливість анонімного спілкування, використання візуального контенту змінюють традиційні моделі взаємодії. З одного боку, цифрові платформи розширюють можливості комунікації,

полегшуючи міжкультурні контакти та доступ до нових знань, з іншого – можуть спричиняти поверховість спілкування, зниження навичок критичного аналізу інформації та схильність до емоційно забарвлених реакцій.

Сімейне середовище є одним із перших джерел засвоєння комунікативних стратегій, оскільки саме в родині дитина отримує початковий досвід міжособистісної взаємодії. У процесі щоденного спілкування з батьками та іншими членами сім'ї підлітки засвоюють правила ведення діалогу, способи вираження думок і емоцій, а також моделі вирішення конфліктних ситуацій [61, с. 214].

Наприклад, у сім'ях, де підтримується емоційно тепла атмосфера, підлітки частіше демонструють високу соціальну чутливість та схильність до кооперації у спілкуванні. Натомість у родинах із низьким рівнем емоційної підтримки можливе формування комунікативних бар'єрів, що виражається у замкненості або, навпаки, у надмірній агресивності у спілкуванні з однолітками. Ще одним чинником впливу є спосіб вирішення конфліктів у сім'ї, який підлітки можуть переносити на свої стосунки з оточенням. Якщо батьки застосовують стратегії діалогу, компромісу та аргументованого висловлення претензій, підлітки зазвичай демонструють подібну поведінку у стосунках з однолітками та вчителями [52, с. 145].

Водночас домінування агресивних або унікальних стратегій у сімейному середовищі може спричиняти труднощі у формуванні навичок конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій. Таким чином, сімейне спілкування закладає основу для майбутніх комунікативних моделей підлітка та визначає його здатність до ефективної соціальної взаємодії.

Умови навчального середовища впливають на становлення навичок мовленнєвої взаємодії. Використання інтерактивних методів навчання сприяє розширенню комунікативного досвіду підлітків, залученню їх до групових дискусій, презентацій, рольових ігор та проєктної діяльності. У педагогічній практиці застосовується диференційований підхід, що враховує індивідуальні

особливості підлітків і сприяє розвитку їхньої мовленнєвої активності [28, с. 12].

Дослідження свідчать, що стиль педагогічного спілкування впливає на рівень сформованості комунікативних навичок учнів. Демократичний стиль взаємодії сприяє розвитку відкритості, аргументованого висловлення думок та конструктивного діалогу, тоді як авторитарний стиль може призводити до зниження мовленнєвої ініціативності та формування комунікативної тривожності [17, с. 27].

Шкільне середовище є важливим простором для розвитку комунікативних навичок підлітків. Значну роль у цьому процесі відіграє стиль спілкування педагогів. Авторитарний стиль взаємодії може стримувати розвиток мовленнєвої активності учнів, знижувати їхню ініціативність та породжувати страх перед комунікацією. Натомість демократичний стиль сприяє створенню відкритої атмосфери, в якій підлітки почуваються комфортно висловлювати свої думки [68, с. 163].

Особливого значення набуває використання інтерактивних методів навчання, що стимулюють розвиток комунікативних навичок. Дискусії, групові проєкти, рольові ігри та публічні виступи допомагають підліткам удосконалювати мовленнєву компетентність, навчатися аргументувати свої думки та розуміти позицію співрозмовника [74, с. 102].

Освітнє середовище виконує функцію систематичного розвитку комунікативних навичок через навчальні дисципліни, інтерактивні форми навчання та позакласну діяльність. У школі підлітки опановують різні стилі мовлення, відмінності між офіційною та неформальною комунікацією, а також способи ведення аргументованої дискусії [51, с. 295].

Дослідження комунікативних навичок у підлітковому віці вказують на значний вплив соціальних груп, до яких належить індивід. Підлітки схильні наслідувати мовні зразки, що поширені в їхньому середовищі, застосовувати жаргонізми, специфічні мовні конструкції або уникати певних мовних норм у залежності від особливостей групової взаємодії [30, с. 159].

Важливим елементом соціального середовища виступають засоби масової інформації та цифрові технології, що розширюють можливості комунікації. Соціальні мережі створюють нові формати спілкування, в яких домінують візуальні та текстові форми взаємодії, змінюються правила комунікативної етикету та розширюються межі комунікації за рахунок глобальних зв'язків [58, с. 35].

Поведінкові особливості підлітків у комунікативному процесі змінюються під впливом соціокультурного контексту. Наприклад, молодь, яка зростає в умовах урбанізованого середовища, демонструє вищий рівень мовленнєвої активності та використання цифрових комунікативних інструментів, у порівнянні з підлітками з малих населених пунктів, де переважає міжособистісне спілкування [14, с. 7].

Аналіз вербальної взаємодії у підлітковому віці показує, що особливості соціального середовища можуть впливати на вибір стилістичних засобів комунікації. Наприклад, у формальних контекстах підлітки частіше використовують нормативно закріплені мовні конструкції, тоді як у неформальних ситуаціях комунікація набуває експресивного забарвлення [56, с. 207].

Волонтерські проєкти сприяють розвитку емпатії та соціальної відповідальності підлітків [72, 71 с. 52]. Взаємодія з представниками інших культур сприяє розвитку навичок міжкультурної комунікації, збагаченню мовленнєвого запасу, формуванню гнучкості у виборі комунікативних стратегій. Такі програми можуть включати участь у міжнародних молодіжних форумах, навчальних поїздках або спільних освітніх проєктах. Тематичні екскурсії дозволяють підліткам у неформальному середовищі засвоювати нові комунікативні моделі [22, с. 102]. Відвідування музеїв, театрів, культурних центрів або підприємств сприяє не лише збагаченню знань, а й розвитку навичок усного мовлення, вміння ставити запитання, аналізувати почуте та будувати власні висновки.

Таблиця 1.1.

Вплив основних компонентів соціального середовища на формування комунікативних навичок підлітків:

Компонент соціального середовища	Основні характеристики впливу на комунікацію
Родина	Формування базових мовних навичок, стилю спілкування, соціальних норм
Освітнє середовище	Розвиток аргументованого мовлення, вивчення офіційного стилю комунікації
Дружнє середовище	Засвоєння неформальних мовних конструкцій, соціокультурних норм
Соціальні мережі та цифрові технології	Трансформація вербальних та невербальних засобів комунікації, нові формати взаємодії

Поведінкові стратегії підлітків у комунікації визначаються не лише особистісними характеристиками, а й нормами, що формуються у середовищі їхньої соціалізації. Залежно від особливостей соціального впливу, мовлення та поведінка може бути більш або менш адаптованою до різних соціальних ситуацій [30, с. 154].

Рівень комунікативних навичок підлітків залежить від інтенсивності соціальної взаємодії. Дослідження показують, що молодь, яка активно бере участь у колективних формах діяльності, володіє ширшим спектром комунікативних стратегій, що сприяє ефективному спілкуванню в різних середовищах [51, с. 300].

Зміни у комунікативній поведінці можуть бути обумовлені соціальними процесами, такими як зростання ролі віртуальних комунікацій, поширення гібридних форм взаємодії, а також посилення міжкультурних контактів. Відповідно, розвиток комунікативних навичок відбувається на перетині традиційних та цифрових форматів соціалізації [58, с. 36].

Аналізуючи особливості соціального впливу, можна відзначити, що найбільшу ефективність у формуванні комунікативних навичок демонструють підлітки, які мають можливість поєднувати офлайн- та онлайн-взаємодію, а

також регулярно беруть участь у ситуаціях, що вимагають гнучкого використання мовних засобів [56., с. 209].

Рівень комунікативних навичок також пов'язаний із соціальними очікуваннями. Підлітки прагнуть відповідати комунікативним нормам, що панують у їхньому середовищі, що може як сприяти розвитку ефективного спілкування, так і обмежувати варіативність мовних стратегій [31, с. 160].

Формування комунікативних навичок підлітків значною мірою визначається рівнем розвитку їхніх навичок саморегуляції у процесі спілкування. Дослідження показують, що підлітки, які володіють здатністю аналізувати власні висловлювання, коригувати мовленнєву поведінку відповідно до ситуації та уникати конфліктних форм комунікації, демонструють вищий рівень соціальної адаптації [31, с. 158].

Умови шкільного середовища створюють можливості для розвитку комунікативних умінь через групову роботу, інтерактивні форми навчання та організацію дискусій. Досвід спілкування в межах навчальних колективів дозволяє підліткам освоювати різні комунікативні стратегії, включаючи конструктивний діалог, аргументоване висловлення власної думки та адаптацію до групових норм взаємодії [51, с. 303].

Соціальне середовище також впливає на рівень розвитку емпатії, що є важливим чинником ефективної комунікації. Підлітки, які ростуть у сприятливих умовах взаємоповаги, співпраці та підтримки, частіше демонструють толерантність до думок інших, що сприяє зниженню рівня конфліктності в комунікації [14, с. 8].

Спостерігається тенденція до активного використання підлітками невербальних засобів комунікації, таких як жести, міміка, інтонація. Це особливо виражено в ситуаціях неформального спілкування, де невербальні сигнали відіграють важливу роль у передачі значень. Водночас у формальних контекстах підлітки потребують цілеспрямованого навчання правилам невербальної взаємодії, що може бути реалізовано через освітні програми [56, с. 210].

Соціокультурний контекст визначає особливості комунікативної поведінки підлітків у різних регіонах. Наприклад, у суспільствах із високим рівнем колективізму підлітки частіше орієнтуються на групові норми взаємодії, тоді як у культурах, що заохочують індивідуалізм, наголошується на самостійності висловлювань і незалежності думок [30, с. 161].

Серед сучасних тенденцій розвитку комунікативних навичок підлітків можна відзначити зростання значення мультимедійних технологій у процесі соціалізації. Відеозв'язок, голосові повідомлення та цифрові платформи змінюють звичні формати спілкування, що потребує адаптації традиційних моделей комунікативної взаємодії до нових реалій.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що рівень комунікативних навичок підлітків може бути підвищений через застосування соціально-психологічних тренінгів, моделювання комунікативних ситуацій та розвиток навичок конструктивного спілкування. Практичне впровадження таких методик сприяє формуванню усвідомленої комунікативної поведінки та здатності до ефективної взаємодії в різних соціальних контекстах [14, с. 9].

Таким чином, соціальне середовище відіграє визначальну функцію у формуванні комунікативних навичок підлітків, забезпечуючи умови для освоєння мовних норм, оволодіння різними стилями комунікації та розвитку соціально значущих навичок взаємодії. Інтеграція освітніх, сімейних та цифрових практик у процес соціалізації підлітків сприяє гармонійному розвитку їхньої комунікативної поведінки та адаптації до змін у суспільстві.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ПІДЛІТКІВ

2.1. Зміст групової соціальної роботи для розвитку комунікативних навичок підлітків

Серед методів соціальної роботи важливе місце займає групова соціальна робота. Цей метод застосовують із метою надання клієнту допомоги через передавання групового досвіду для розвитку його фізичного і духовного потенціалу, формування соціальної поведінки. Ключовими принципами групової соціальної роботи є співпраця, взаємна підтримка, відкритість, довіра та ін.

Як слушно зауважує науковиця Л. М. Завацька (Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. К., 2008), найбільш важливим результатом групової роботи, що є особливо актуальним у контексті нашого дослідження, є перетворення внутрішнього світу її учасників. В розвитку комунікативних навичок групова робота має явні переваги над індивідуальною, оскільки, на думку Л. М. Завацької, “результат групової роботи перевищує просто суму результатів роботи її окремих членів, учасники відчують себе комфортно, впевнено, їх активність підвищується, і відбувається якісний стрибок результативності” (Завацька Л. М., 2008, С. 38).

Отже, групові форми роботи соціальних педагогів спрямовані на розвиток комунікаційних навичок підлітків через взаємодію в колективі. Підлітковий вік характеризується зміною соціальних орієнтирів, зростанням потреби у взаємодії з ровесниками та розвитком самосвідомості [67, с. 56]. Використання спеціально розроблених методик дає змогу забезпечити формування навичок ефективного спілкування, вирішення конфліктних ситуацій та розвитку соціальної компетентності.

Одним із методів, що використовується в соціально-педагогічній практиці, є активне слухання. Він базується на навчанні підлітків уважному сприйняттю співрозмовника через техніки рефлексивного слухання, уточнювальних запитань та перефразування почутого. Активне слухання як метод соціально-педагогічної роботи спрямований на формування у підлітків навичок уважного й усвідомленого сприйняття інформації під час комунікації. Цей підхід передбачає навчання рефлексивному слуханню, що включає невербальну підтримку співрозмовника, підтримувальні репліки та уточнювальні запитання [53, с. 112].

Завдяки цьому підлітки краще розуміють зміст сказаного, а також виявляють зацікавленість у думках та емоціях інших. Наприклад, застосування техніки повторення або перефразування висловлювань сприяє глибшому усвідомленню сенсу повідомлення та запобігає неправильному тлумаченню інформації. Одним із компонентів активного слухання є формування навичок емпатії через уважне ставлення до емоцій співрозмовника. Використання таких прийомів, як відображення почуттів або вербалізація емоцій, допомагає підліткам краще розуміти внутрішній стан іншої людини та відповідно коригувати власну комунікативну поведінку [61, с. 189].

Наприклад, у процесі групової роботи соціальний педагог може навчати підлітків реагувати на висловлювання співрозмовника фразами на зразок «Ти зараз засмучений, бо...», що сприяє розвитку емоційної компетентності. Ефективність активного слухання як соціально-педагогічного методу підвищується в інтерактивних формах роботи, зокрема у групових дискусіях, тренінгах і рольових іграх. Практичні вправи, що моделюють життєві ситуації, дозволяють підліткам відпрацьовувати отримані навички в умовах реального спілкування [63, с. 74].

Наприклад, у межах тренінгу соціальний педагог може запропонувати завдання, у якому один учасник розповідає про власний досвід, а інший – практикує активне слухання, використовуючи техніки уточнення, перефразування та емоційного відображення. Такий підхід сприяє не лише

розвитку комунікативних навичок, а й покращенню міжособистісних стосунків у групі.

Іншим методом, що сприяє розвитку конструктивного спілкування, є метод "Я-висловлювань", який допомагає підліткам навчитися висловлювати власні думки та переживання без звинувачень чи агресії. Це дозволяє знизити рівень конфліктності у взаєминах та покращити розуміння між учасниками комунікації. Метод "Я-висловлювань" ґрунтується на принципі висловлення особистих почуттів і думок у спосіб, що не містить звинувачень або агресії щодо співрозмовника. Використання цього підходу допомагає підліткам уникати конфронтації та відкрито комунікувати про власний емоційний стан [65, с. 143].

Наприклад, замість звичного для конфліктних ситуацій твердження "Ти мене ігноруєш!" підліток може сказати: "Я почуваюся засмученим, коли мене не слухають під час розмови". Це сприяє формуванню відповідальності за власні емоції та стимулює більш конструктивний діалог.

Учасники вчаться переосмислювати власний стиль спілкування, замінюючи агресивні або звинувачувальні формулювання на нейтральні та конструктивні. Це не лише допомагає покращити комунікативні навички підлітків, а й сприяє гармонізації стосунків у групі, оскільки знижується рівень міжособистісних конфліктів і формується атмосфера взаємоповаги [7, с. 6].

Групові заняття з розвитку комунікативних навичок часто включають використання рольових ігор. Це дає змогу підліткам проживати різні соціальні ситуації, у яких вони можуть зіткнутися в реальному житті, наприклад, вирішення конфліктів, прохання про допомогу або співпраця в групі [61, с. 215].

Учасники отримують можливість приміряти на себе різні комунікативні ролі, що сприяє розвитку гнучкості мислення та адаптації до змінних умов спілкування. Окрім цього, рольові ігри дозволяють експериментувати з різними стратегіями комунікації та аналізувати їхню ефективність у конкретних ситуаціях. Застосування цього методу в груповій роботі соціального педагога

передбачає не лише виконання певних ролей, а й подальше обговорення результатів взаємодії [63, с. 104].

Це допомагає підліткам усвідомити свої сильні та слабкі сторони в комунікації, а також отримати зворотний зв'язок від однолітків та педагога. Аналіз виконаних вправ сприяє формуванню навичок рефлексії, що є важливим елементом у процесі вдосконалення комунікативної поведінки. Наприклад, розігрування ситуацій взаємодії в школі або вдома допомагає учасникам віднайти оптимальні стратегії комунікації [47; 32, с. 112].

У процесі дискусії (додаток Г) учасники вчаться структурувати свої думки, логічно вибудовувати аргументи та враховувати різні точки зору. Це розширює їхній світогляд і сприяє розвитку гнучкості мислення. Окрім цього, дискусія допомагає розвивати вміння активно слухати співрозмовників і реагувати на їхні твердження з повагою, що є важливим для конструктивної взаємодії [53, с. 112].

Обговорення в груповому форматі також сприяє зміцненню соціальних зв'язків, оскільки підлітки вчаться співпрацювати, домовлятися та спільно знаходити рішення. Це особливо актуально в контексті формування комунікативних навичок, необхідних для ефективної взаємодії в суспільстві.

Метод моделювання соціальних ситуацій допомагає підліткам навчитися знаходити шляхи вирішення складних ситуацій, що виникають у реальному житті. Його застосування дає змогу формувати соціальну відповідальність, комунікативну компетентність та здатність до ефективної взаємодії. Метод моделювання соціальних ситуацій передбачає відтворення реальних або гіпотетичних обставин, у яких підлітки можуть опинитися в повсякденному житті [65, с. 156].

Завдяки цьому вони отримують можливість практично відпрацювати навички спілкування, аналізувати свої дії та оцінювати можливі наслідки прийнятих рішень. Такий підхід сприяє розвитку емоційної регуляції, оскільки дозволяє в безпечному середовищі випробувати різні стратегії поведінки та знайти ефективні способи взаємодії. Застосування моделювання соціальних

ситуацій також допомагає підліткам навчитися аналізувати конфліктні ситуації та знаходити конструктивні способи їхнього розв'язання [61, с. 221].

Під час виконання вправ учасники набувають досвіду роботи в команді, тренують навички ведення переговорів і розвивають уміння прогнозувати поведінку інших людей. Завдяки цьому формується відповідальність за власні висловлювання та дії, що сприяє підвищенню рівня комунікативної культури. Крім того, метод моделювання соціальних ситуацій дає змогу підліткам краще зрозуміти соціальні норми та правила, що регулюють взаємодію між людьми [63, с. 134].

Виконуючи різні ролі у змодельованих ситуаціях, вони можуть оцінити можливі варіанти розвитку подій і навчитися прогнозувати ефективність тих чи інших комунікативних стратегій. Це сприяє не лише покращенню міжособистісного спілкування, а й підготовці до майбутньої соціальної адаптації [2, с. 5]. Таблиця 2.1. ілюструє основні групові методи, що використовуються у роботі соціальних педагогів для розвитку комунікаційних навичок підлітків:

Таблиця 2.1.

Групові методи розвитку комунікаційних навичок підлітків

	Метод	Опис
	Активне слухання	Формування навичок уважного сприйняття співрозмовника через рефлексивне слухання.
	Я-висловлювання	Навчання висловлюванню думок без агресії та звинувачень.
	Рольові ігри	Моделювання соціальних ситуацій для практичного відпрацювання комунікативних навичок.
	Дискусія	Формування навичок аргументованого висловлення власної думки.
	Моделювання соціальних ситуацій	Розвиток навичок адаптації у складних комунікативних умовах.

Серед сучасних методик, що сприяють розвитку комунікативних навичок, можна виокремити метод "Світове кафе", який передбачає обговорення проблемних питань у малих групах із подальшим представленням висновків. Ця методика дозволяє підліткам набути досвіду ведення продуктивної комунікації та колективного ухвалення рішень [5, с. 92].

Метод психодрами використовується для відпрацювання комунікативних бар'єрів через розігрування сцен із реального життя. Це дозволяє учасникам усвідомити власні комунікативні стратегії та навчитися ефективному їх коригуванню.

До методів, що сприяють розвитку невербальної комунікації, належить арт-терапія, яка включає малювання, створення колажів та театральні імпровізації. Використання цієї методики дозволяє підліткам розширити засоби самовираження та подолати комунікативні труднощі.

Арт-терапія як метод розвитку невербальної комунікації дозволяє підліткам виражати свої емоції та думки через творчість, не обмежуючись вербальними засобами. Малювання, ліплення, створення колажів і театральні імпровізації сприяють розвитку символічного мислення та здатності до інтуїтивного розуміння комунікативних сигналів. У процесі таких занять підлітки навчаються сприймати невербальні прояви інших людей, інтерпретувати жести, міміку та пози співрозмовника, що покращує їхню взаємодію в соціальному середовищі. Крім того, використання арт-терапії сприяє зниженню рівня тривожності та розвитку впевненості у власних комунікативних можливостях. Виконання творчих завдань у групі допомагає підліткам подолати бар'єри у спілкуванні та формує навички ефективної взаємодії. Завдяки цьому вони стають більш відкритими до нових форм соціальної комунікації та краще адаптуються до різних ситуацій у міжособистісному спілкуванні [67, с. 89].

Метод соціально-психологічного тренінгу включає серію вправ, що спрямовані на розвиток навичок ефективної взаємодії, самопрезентації та подолання бар'єрів у спілкуванні. Метод соціально-психологічного тренінгу

передбачає систематичне використання групових вправ, спрямованих на розвиток комунікативних навичок та вдосконалення соціальної взаємодії. Під час тренінгу підлітки отримують можливість усвідомити власний стиль спілкування, оцінити його ефективність та розширити репертуар комунікативних стратегій.

Завдяки інтерактивним завданням вони вчаться краще розуміти емоційні стани співрозмовників, розпізнавати бар'єри у взаємодії та знаходити способи їх подолання. Важливою складовою тренінгових занять є вправи на самопрезентацію, які допомагають підліткам розвивати впевненість у собі та навчатися конструктивному самовираженню. Зокрема, моделювання соціальних ситуацій сприяє формуванню навичок побудови ефективного діалогу, коригуванню мовлення та невербальної поведінки. Виконуючи ролі у спеціально створених сценаріях, учасники тренінгу засвоюють нові моделі поведінки та вчаться адаптуватися до різних комунікативних ситуацій.

Окрім розвитку навичок взаємодії, соціально-психологічний тренінг сприяє формуванню позитивного ставлення до спілкування та підвищенню соціальної активності підлітків. Використання групових форм роботи забезпечує підтримку серед однолітків, що сприяє зниженню тривожності під час спілкування. Завдяки цьому підлітки стають більш відкритими, ініціативними та здатними ефективно налагоджувати комунікацію у різних соціальних контекстах [47; 32, с. 114].

Таблиця 2.2. демонструє особливості інтерактивних методик, що використовуються у групових заняттях із підлітками:

Таблиця 2.2.

Інтерактивні методи розвитку комунікативних навичок

	Метод	Опис
	Світове кафе	Групове обговорення із подальшим представленням колективних висновків.
	Психодрама	Відпрацювання комунікативних навичок через театралізовані сценки.
	Арт-терапія	Використання творчих технік для розвитку

		невербальної комунікації.
	Соціально-психологічний тренінг	Навчання ефективної комунікації через практичні вправи.

Методи, що застосовуються у груповій роботі соціальних педагогів, сприяють розвитку комунікативних навичок підлітків та підвищенню їхньої соціальної адаптації. Вони дозволяють розширити можливості для конструктивної взаємодії, навчитися ефективно виражати свої думки та адаптуватися до різних соціальних ситуацій [7, с. 7].

Застосування групових методик у соціально-педагогічній роботі з підлітками передбачає створення сприятливого середовища для формування комунікативних навичок. Успішність таких методик залежить від систематичного використання, врахування особливостей вікового розвитку та специфіки міжособистісних відносин у підлітковому середовищі [4, с. 94].

До додаткових ефективних методів можна віднести метод фасилітації, який орієнтований на активне залучення учасників до групових обговорень. Соціальний педагог виконує функцію модератора, допомагаючи учасникам самостійно знаходити рішення та формувати навички конструктивної взаємодії [42, с. 207].

Одним із методів, що дозволяє розвивати навички комунікації, є метод сторітелінгу (додаток Е). Він базується на використанні історій, які відображають певні соціальні ситуації, що дозволяє учасникам аналізувати поведінку персонажів і виробляти оптимальні комунікативні стратегії [67, с. 91].

Також значний вплив на розвиток комунікативних умінь має метод креативного письма, що сприяє розвитку навичок вираження думок через письмову комунікацію. Підлітки вчаться формулювати свої ідеї, розвиваючи логічне мислення та здатність до аргументованого висловлювання [32, с. 115].

Окрему увагу слід приділити методу проєктної діяльності, який передбачає колективну роботу над певними тематичними завданнями. У

процесі виконання проєкту підлітки вчаться взаємодіяти, розподіляти обов'язки та відповідально ставитися до спільної діяльності [7, с. 8].

Під час виконання спільних завдань кожен підліток не лише застосовує власні знання та вміння, а й враховує думки інших, що сприяє формуванню толерантності та навичок ефективного спілкування. Робота в малих групах дозволяє кожному учаснику взяти на себе певну функцію, наприклад, координатора, доповідача чи аналітика, що допомагає розвивати відповідальність за власний внесок у спільний результат. Застосування кооперативного навчання сприяє покращенню навичок активного слухання, оскільки успішне виконання групових завдань вимагає уважного ставлення до висловлювань інших учасників [65, с. 157].

У процесі спільної роботи підлітки навчаються перефразовувати отриману інформацію, уточнювати деталі та висловлювати власні думки, не порушуючи загальної логіки обговорення. Така форма навчання також допомагає уникати конфліктних ситуацій завдяки залученню всіх учасників до конструктивного діалогу та узгодження спільних рішень. Крім розвитку комунікативних навичок, кооперативне навчання формує в підлітків навички соціальної взаємодії та співпраці. Постійна робота в групах сприяє налагодженню довірливих стосунків між однолітками, що позитивно впливає на соціалізацію та впевненість у собі. Завдяки цьому підлітки вчаться не лише висловлювати власні думки, а й домовлятися, поступатися, аргументувати свої рішення та підтримувати інших, що є важливими складовими ефективної комунікації.

Інший ефективний метод – метод мозкового штурму, який дає змогу підліткам генерувати нові ідеї у процесі групового обговорення. Це допомагає розвивати не лише комунікативні навички, а й творче мислення та здатність до швидкої реакції у діалогічному спілкуванні [13, с. 180].

До інтерактивних методик можна також віднести метод аналізу кейсів (додаток Є), що передбачає розгляд реальних чи змодельованих ситуацій. Учасники аналізують можливі варіанти розвитку подій і пропонують власні

рішення, що сприяє розвитку аналітичного мислення та комунікативної компетентності [2, с. 6].

Комплексне застосування зазначених методів у групових формах роботи соціальних педагогів дозволяє не лише розвивати комунікативні навички підлітків, а й формувати в них впевненість у собі, толерантність до інших точок зору та здатність до конструктивної взаємодії у соціальному середовищі [4, с. 96].

Практичне використання психолого-педагогічних методик у роботі з підлітками демонструє позитивні результати у подоланні комунікативних бар'єрів, розвитку емпатії та вмінню конструктивно розв'язувати конфлікти. Впровадження зазначених методів у діяльність соціальних педагогів сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу та формуванню соціально компетентної особистості [13, с. 183].

2.2. Емпіричне дослідження розвитку комунікативних навичок у підлітків.

Розвиток комунікативних навичок є важливою складовою соціалізації підлітків. У цьому віці відбувається активне формування навичок міжособистісної взаємодії, що впливає на подальше становлення особистості. Для оцінки ефективності психолого-педагогічних методик було проведено емпіричне дослідження, спрямоване на аналіз рівня комунікативної компетентності підлітків до та після використання групових форм роботи.

Дослідження базувалося на комплексному підході, який включав якісний та кількісний аналіз. Було застосовано методи анкетування, спостереження та експериментального втручання. Основна увага приділялася визначенню рівня комунікативних здібностей, їх змінам після впровадження соціально-педагогічних методик, а також аналізу можливих вікових і гендерних особливостей розвитку комунікації.

Для дослідження було відібрано 50 підлітків віком 13-15 років, які навчалися у закладах загальної середньої освіти (Чернігівський ліцей № 1 Чернігівської міської ради, Чернігівська гімназія № 2 Чернігівської міської ради та Чернігівська гімназія № 16 Чернігівської міської ради). Вибіркова сукупність формувалася з урахуванням гендерного балансу та рівня початкових комунікативних навичок.

Дослідження проводилося у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний, що дозволило простежити динаміку змін та оцінити ефективність застосованих методик. Отримані дані дозволяють зробити висновки про вплив групових форм роботи на розвиток комунікативних навичок підлітків.

Аналіз результатів дослідження представлений у наступних підрозділах, де висвітлено зміни у рівні комунікативних навичок учасників експерименту, оцінено ефективність окремих методик, а також проаналізовано вікові та гендерні особливості розвитку комунікації.

Організація дослідження.

Дослідження проводилося серед 50 підлітків віком 13–15 років, які навчаються у закладах загальної середньої освіти (Додаток А). Вибіркова сукупність формувалася за методом випадкового відбору серед учнів 7–9 класів. Усі учасники були поділені на дві рівні групи: експериментальну (25 осіб) та контрольну (25 осіб).

Дослідження проводилося у три етапи:

1. Констатувальний;
2. Формувальний;
3. Контрольний;

Під час кожного з етапів використовувалися стандартизовані методики, анкетування, спостереження та експертні оцінки.

Методика дослідження.

На констатувальному етапі для визначення рівня комунікативних навичок застосовувалися такі методи:

1. Анкетування щодо самовідчуття підлітків у комунікації (Додаток Б).
2. Методика «Діагностика комунікативних та організаторських схильностей» (КОС) [13, с. 89] (Додаток В).
3. Спостереження за поведінкою у групових взаємодіях.
4. Експертна оцінка педагогів щодо комунікативної активності учасників.

На формувальному етапі упродовж двох місяців (лютий-березень 2025 року) проводилися заняття із використанням психолого-педагогічних методик: групові дискусії, інтерактивні ігри, сторітелінг, фасилітаційні техніки та кейс-метод. Контрольна група не брала участі у спеціально розробленій програмі. На контрольному етапі повторно застосовувалися ті самі методики для оцінки змін у комунікативних навичок. Отримані дані аналізувалися за допомогою статистичних методів.

Аналіз результатів констатувального етапу.

Початковий рівень комунікативних навичок у підлітків визначався за методикою КОС та анкетуванням (Додаток В, Додаток Б). Дані представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Рівень комунікативних навичок до початку експерименту

Група	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
Експериментальна (25 осіб)	12	44	44
Контрольна (25 осіб)	16	48	36

Результати свідчать про переважання середнього та низького рівня комунікативних навичок у більшості учасників.

Динаміка змін після формувального етапу.

Після двох місяців роботи з експериментальною групою відбулося покращення комунікативних навичок. У контрольній групі значних змін не зафіксовано. Дані наведено у таблиці 2.4

Таблиця 2.4.

Рівень комунікативних навичок після завершення експерименту

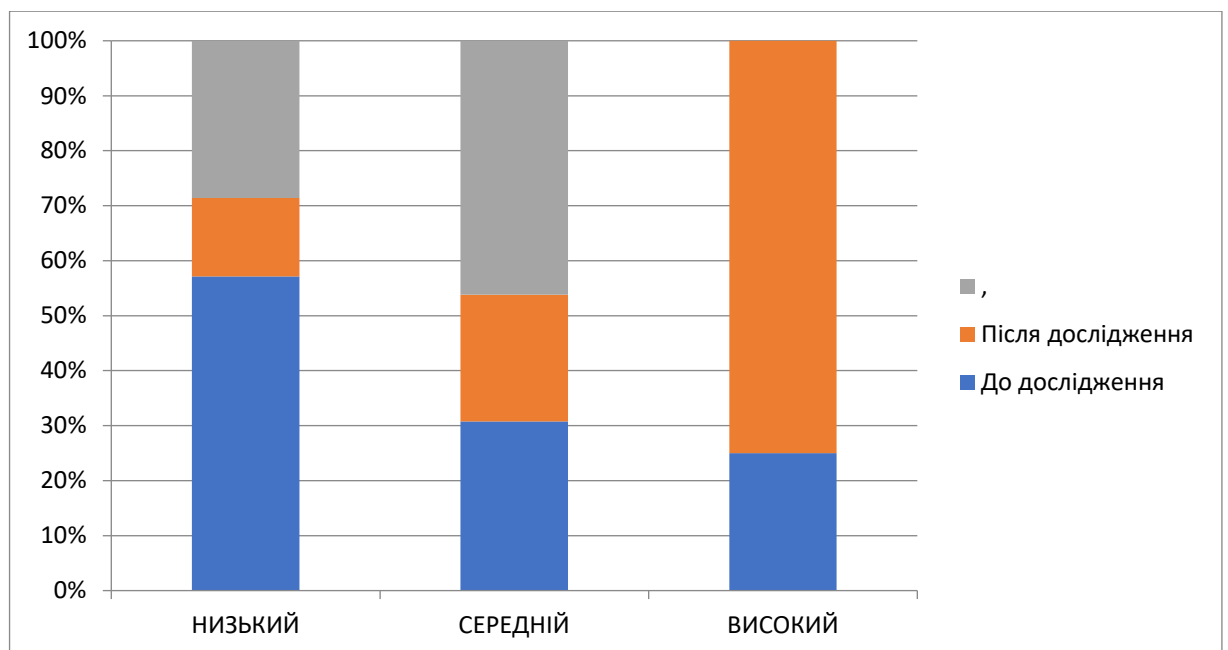
Група	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)
Експериментальна (25 осіб)	36	52	12
Контрольна (25 осіб)	20	48	32

У порівнянні з початковими даними частка підлітків із високим рівнем комунікативних навичок в експериментальній групі зросла втричі.

Для наочності змін у комунікативних навичках експериментальної групи було побудовано діаграму.2.1.

Діаграма 2.1.

Діаграма зміни комунікативних навичок

Проведене дослідження підтвердило, що застосування групових методів сприяє розвитку комунікативних навичок. Аналіз даних показав такі результати:

1. Учасники експериментальної групи стали більш активними у групових дискусіях.
2. Спостерігалось зниження рівня конфліктності у міжособистісних взаємодіях.
3. Поліпшилася здатність до аргументованого висловлювання власної думки.
4. Зросла ініціативність у соціальних взаємодіях.

Порівняльний аналіз змін у підлітків різного віку.

З метою виявлення можливих вікових особливостей розвитку комунікативних навичок було здійснено аналіз змін окремо серед 13-, 14- та 15-річних підлітків. У 13-річних учасників спостерігалось помірне підвищення рівня комунікативних навичок (на 17% за шкалою КОС), тоді як у 14-річних та 15-річних цей показник зріс на 24% та 28% відповідно. Аналіз вікових особливостей продемонстрував, що найбільш виражені зміни у комунікативній поведінці спостерігалися у підлітків 15 років. Це може бути пов'язано з більшою когнітивною зрілістю, розвиненішими рефлексивними здібностями та більшим досвідом соціальної взаємодії.

Оцінка ефективності окремих методик.

Відповідно до додатку Е для виявлення ефективності конкретних методів аналізувалися якісні зміни у поведінці підлітків під час занять. Спостереження показали, що:

Групові дискусії сприяли розвитку вміння висловлювати власні думки, аргументувати позицію та вести конструктивний діалог.

Інтерактивні ігри сприяли зниженню комунікативних бар'єрів та активнішій взаємодії між учасниками.

Сторітелінг виявився ефективним для розвитку емпатії та навичок активного слухання.

Кейс-метод допоміг покращити навички вирішення конфліктних ситуацій.

Отримані результати підтвердили, що поєднання різних методик є ефективнішим, ніж використання окремих підходів. У ході дослідження виявлено, що підлітки з високим рівнем тривожності демонстрували нижчий рівень комунікативних навичок. Для таких учасників були ефективними вправи на зниження соціальної тривожності, що включали ролеві ігри та вправи на рефлексію.

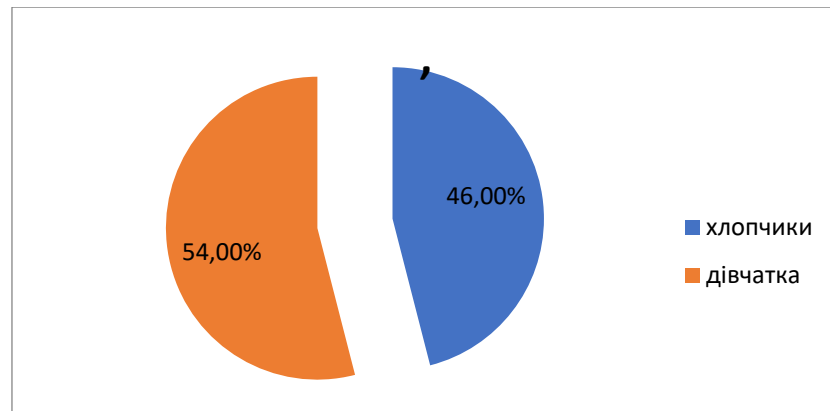
Також було відзначено, що підлітки, які мали досвід участі у позашкільних гуртках та секціях, демонстрували вищий рівень комунікативних навичок ще на початковому етапі дослідження. Це може вказувати на значний вплив позашкільної діяльності на формування соціальної компетентності. З метою закріплення отриманих результатів рекомендовано впровадження подібних групових форм роботи у шкільну програму, а також організація тренінгових занять у позашкільних закладах.

Додатково було проаналізовано гендерні відмінності у розвитку комунікативних навичок. Дані дослідження показали, що дівчата виявляли вищий рівень комунікативних навичок на початковому етапі у порівнянні з хлопцями. Після завершення формувального етапу рівень покращення комунікативних навичок серед хлопців був більш вираженим (+22%), тоді як у дівчат цей показник зріс на 18%. Це може бути пов'язано з тим, що у хлопців початковий рівень був нижчим, і вони мали більше можливостей для прогресу.

Секторна діаграма 2.2. демонструє порівняння середніх показників комунікативних навичок між хлопцями та дівчатами. Видно, що дівчата мають вищий рівень покращення комунікації порівняно з хлопцями.

Діаграма 2.2.

Порівняння середніх показників комунікативних навичок у хлопців і дівчат.

Відповідно до додатку Б отримані результати можуть бути використані для вдосконалення програм розвитку комунікативних навичок. Вони підтверджують доцільність застосування інтерактивних методик у шкільній практиці. З огляду на виявлені гендерні та вікові особливості, рекомендовано адаптувати навчальні програми для різних груп підлітків. Для старших підлітків доцільно використовувати більш складні інтерактивні методики, тоді як для молодших учасників ефективнішими можуть бути ігрові форми навчання. Дослідження підтвердило, що розвиток комунікативних навичок у підлітків можливий завдяки систематичній роботі з використанням групових форм навчання.

Дані свідчать про позитивний вплив групових форм роботи на розвиток комунікативних навичок у підлітків. Використання інтерактивних методик сприяє підвищенню ефективності міжособистісної взаємодії та зменшенню рівня тривожності у спілкуванні. У контрольній групі значних змін не зафіксовано, що підтверджує необхідність застосування спеціально розроблених програм у соціально-педагогічній діяльності. Це свідчить про те, що підвищення рівня комунікативних навичок сприяє зростанню соціальної активності підлітків.

Додатково було здійснено аналіз самооцінки комунікативних здібностей учасників дослідження. На початковому етапі значна частина підлітків (58%) оцінювала власні комунікативні навички як середні або низькі. Після завершення формувального етапу цей показник знизився до 28% в експериментальній групі, що свідчить про позитивний вплив застосованих

методик. Таким чином, результати дослідження можуть слугувати основою для розробки програм соціально-педагогічного супроводу підлітків з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей.

2.3. Практичні рекомендації фахівцям соціальної сфери з розвитку комунікативних навичок у підлітків

Розвиток комунікативних навичок у підлітків є предметом уваги педагогічних працівників у різних освітніх закладах. Ефективне формування таких навичок передбачає застосування системного підходу, що враховує вікові особливості учнів, рівень їхньої соціалізації, а також специфіку міжособистісної взаємодії в навчальному середовищі. Використання методичних рекомендацій сприяє оптимізації освітнього процесу, а також дозволяє забезпечити цілеспрямований вплив на розвиток комунікативних умінь підлітків.

1. Одним із ефективних методів підвищення комунікативних навичок є застосування *інтерактивних форм навчання*. Це можуть бути дискусійні клуби, тематичні дебати, ситуаційні вправи та аналіз соціальних кейсів. Важливо структурувати заняття таким чином, щоб кожен учень мав можливість висловитися та бути почутим. Дослідження показують, що інтерактивні методи сприяють активізації мовленнєвої діяльності та розвитку навичок аргументації. Педагогічна практика підтверджує ефективність використання технологій групової роботи. Наприклад, метод проєктів дозволяє не тільки формувати комунікативні навички, а й сприяє розвитку критичного мислення та вміння працювати в команді. Створення спільних проєктів у межах навчальних дисциплін допомагає учням взаємодіяти між собою, розподіляти завдання та аналізувати отримані результати [63, с. 89].

2. Особливе місце в розвитку комунікативних навичок займає метод моделювання *соціальних ситуацій*. Його використання дозволяє учням опанувати різні стилі спілкування, навчитись адаптуватися до змінних обставин

та конструктивно вирішувати конфлікти. Моделювання включає інсценування діалогів, рольові ігри та вправи на емпатію [18, с. 12].

3. Значну увагу слід приділяти формуванню *рефлексивних навичок* у підлітків. Рефлексія допомагає учням аналізувати власну мовленнєву діяльність, визначати комунікативні бар'єри та розробляти стратегії їх подолання. Запровадження щоденників спостережень, рефлексивних записів та зворотного зв'язку сприяє глибшому усвідомленню власних сильних і слабких сторін у спілкуванні [61, с. 315].

У таблиці 2.5. представлено порівняльний аналіз методів, які можуть бути використані в освітньому процесі для розвитку комунікативних навичок.

Таблиця 2.5.

Порівняльний аналіз методів розвитку комунікативних навичок у підлітків

Метод	Особливості використання	Очікувані результати
Дискусійні клуби	Спонування до висловлення власної думки, аргументація	Покращення навичок публічного виступу
Рольові ігри	Імітація реальних ситуацій, розвиток емпатії	Підвищення адаптивності до різних комунікативних контекстів
Метод проєктів	Спільна діяльність у групах	Розвиток вміння працювати в команді, підвищення відповідальності
Аналіз соціальних кейсів	Розбір реальних ситуацій, визначення альтернативних шляхів розв'язання проблем	Покращення критичного мислення та здатності до прийняття рішень

4. Окрему увагу слід приділити *роботі з підлітками, які мають труднощі в комунікації*. Для цього педагогічні працівники можуть використовувати спеціалізовані тренінги з формування навичок асертивного спілкування, активного слухання та подолання тривожності під час розмови. Наукові дослідження підтверджують ефективність таких заходів у корекційній роботі [53 с. 42]. Особливу ефективність у розвитку комунікативних умінь

демонструють методики, засновані на принципах інклюзивного навчання. Використання диференційованого підходу сприяє залученню всіх учнів до комунікативної взаємодії та дозволяє створити сприятливе середовище для розвитку мовленнєвої активності.

5. *Групові форми роботи*, такі як тренінги, воркшопи та майстер-класи, допомагають формувати комунікативні навички шляхом активного включення підлітків у процес спілкування. Вони передбачають застосування інтерактивних методів, спрямованих на розвиток навичок міжособистісного спілкування та конструктивної взаємодії [64, с. 137]. Педагогічні працівники можуть також використовувати цифрові технології для розвитку комунікативних навичок. Віртуальні платформи, освітні блоги, інтерактивні форуми та онлайн-дебати сприяють розвитку цифрової комунікації та дозволяють підліткам розширювати межі власної мовленнєвої активності [52, с. 218].

6. Використання *елементів театральної педагогіки* також може бути ефективним методом розвитку комунікативних навичок у підлітків. Інсценізації, драматизації та театральні вправи сприяють покращенню вербальної та невербальної комунікації, допомагають долати мовленнєві бар'єри та розвивають емоційний інтелект. Дослідження показують, що підлітки, які беруть участь у театральних постановках, демонструють вищий рівень комунікативної впевненості та краще адаптуються до соціального середовища.

Особливу увагу слід приділяти розвитку навичок медіаграмотності, оскільки сучасні підлітки активно використовують цифрові платформи для спілкування. Навчання аналізу інформації, критичного осмислення контенту, а також правильного використання онлайн-ресурсів допомагає розвивати комунікативні навички у цифровому середовищі. Це, у свою чергу, сприяє формуванню навичок конструктивної дискусії, толерантності та відповідальної поведінки в мережі [65].

Важливим напрямком роботи педагогічних працівників є навчання учнів навичкам ефективного слухання. Цей компонент комунікативних навичок часто залишається поза увагою, хоча саме здатність чути та розуміти співрозмовника є основою продуктивного діалогу. Практичні вправи на розвиток активного слухання, такі як перефразування, уточнюючі запитання та коментування висловлювань співрозмовника допомагають підвищити рівень взаєморозуміння у груповій взаємодії.

Не менш значущим є розвиток невербальної комунікації, яка включає міміку, жести, позу та інтонацію. Підлітки часто не усвідомлюють впливу невербальних сигналів на спілкування, тому педагогічні працівники можуть використовувати спеціальні вправи, що допомагають їм краще контролювати свої невербальні прояви. Наприклад, аналіз відеозаписів, обговорення невербальної поведінки у різних комунікативних ситуаціях та вправи на розпізнавання емоцій можуть значно покращити загальний рівень комунікативних навичок [18, с. 24].

Інтеграція комунікативних завдань у загальноосвітні предмети також сприяє формуванню навичок спілкування. Використання дискусій у рамках вивчення літератури, аналіз історичних подій у форматі дебатів, обговорення актуальних соціальних проблем на уроках громадянської освіти допомагають учням практикувати комунікацію у різних контекстах. Це не лише покращує їхні мовленнєві здібності, а й сприяє розвитку аналітичного мислення та вміння аргументувати власну позицію [52, с. 56].

Важливу роль у розвитку комунікативних навичок відіграє психологічний комфорт у навчальному середовищі. Створення дружньої атмосфери, підтримка вчителів, уникнення авторитарного стилю спілкування сприяє зниженню рівня тривожності та стимулює активність учнів у комунікації. Для цього педагогічні працівники можуть використовувати методи позитивного підкріплення, коучингові техніки та підхід ненасильницького спілкування [62, с. 149].

У контексті розвитку комунікативних навичок варто враховувати і соціокультурний фактор. Підлітки формують свої мовленнєві звички під

впливом родини, засобів масової інформації, однолітків та соціальних мереж. Тому педагогічні працівники можуть сприяти розширенню комунікативного досвіду учнів через організацію зустрічей із представниками різних професій, волонтерські проєкти, міжкультурні обміни та тематичні екскурсії. Соціокультурний фактор відіграє значну роль у процесі розвитку комунікативних навичок підлітків [53, с. 48].

Вплив родини, навчального середовища, засобів масової інформації та цифрових платформ визначає не лише мовленнєві звички, а й стиль спілкування, рівень толерантності до різних точок зору, здатність до аргументації та ведення діалогу. Особливості соціокультурного середовища можуть як сприяти розширенню комунікативного потенціалу, так і створювати бар'єри для ефективної взаємодії.

Педагогічні працівники можуть сприяти розширенню комунікативного досвіду підлітків через організацію інтерактивних заходів. Зустрічі з представниками різних професій, участь у дискусійних клубах, дебатах або рольових іграх створюють умови для формування гнучкості мовлення, розвитку вміння адаптуватися до різних комунікативних ситуацій. Це дозволяє учням не лише вдосконалювати вербальні навички, а й навчатися ефективному використанню невербальних засобів спілкування. Поєднання навчальних і соціально-культурних заходів створює умови для формування комунікативних навичок підлітків у різних соціальних контекстах.

Ефективність запропонованих рекомендацій може бути оцінена шляхом аналізу змін у комунікативній поведінці учнів. Використання моніторингу, анкетування, аналізу мовленнєвих ситуацій та самооцінки учнів дозволяє визначити динаміку розвитку їхніх комунікативних навичок. Такий підхід сприяє подальшій корекції педагогічних методик та вдосконаленню навчального процесу [63, с. 178]. Таким чином, застосування комплексного підходу до формування комунікативних навичок дозволяє враховувати особливості підліткового віку та забезпечувати їхнє ефективне засвоєння. Поєднання традиційних і сучасних методів сприяє більшій залученості учнів до

навчального процесу та покращенню їхньої взаємодії з однолітками та педагогічними працівниками.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було проаналізовано теоретичні та практичні аспекти розвитку комунікативних навичок у підлітків через групові форми роботи соціального педагога. Отримані результати дозволяють зробити узагальнені висновки щодо механізмів, методів та ефективності впливу соціально-педагогічних технологій на формування комунікативних навичок. Проведене дослідження підтвердило, що комунікативні навички відіграють суттєву роль у соціальному та особистісному розвитку підлітків. Вони є основою для успішної адаптації в суспільстві, формування стійких міжособистісних зв'язків та ефективного самовираження. Виявлено, що розвиток комунікативних навичок залежить від низки факторів, зокрема вікових особливостей, соціального середовища та рівня сформованості психологічних механізмів саморегуляції.

Проведений аналіз літературних джерел показав, що комунікативні навички підлітків формується під впливом психологічних, соціальних та педагогічних факторів. Комунікація в підлітковому віці виконує важливу функцію соціалізації, сприяючи розвитку особистісної ідентичності, формуванню міжособистісних зв'язків та адаптації до змін у соціальному середовищі. Визначено, що процес розвитку комунікативних навичок підлітків відбувається у взаємодії з однолітками, педагогами та батьками. Психолого-педагогічні особливості цього вікового періоду, зокрема підвищена емоційність, потреба у самоствердженні та чутливість до соціального оцінювання, суттєво впливають на формування комунікативних навичок.

Проаналізовано теоретичні підходи до визначення змісту комунікативних навичок. Виявлено, що він включає в себе когнітивний, емоційно-регулятивний та поведінковий компоненти, які в комплексі визначають здатність особистості до ефективної міжособистісної взаємодії. Досліджено вплив соціального середовища на розвиток комунікативних навичок підлітків. Виявлено, що сім'я, школа, неформальні об'єднання та соціальні мережі є важливими чинниками,

що визначають характер комунікативної поведінки підлітків, формуючи як позитивні, так і деструктивні моделі взаємодії.

Особливу увагу приділено аналізу методик, що застосовуються у групових формах роботи соціального педагога для розвитку комунікативних навичок. Виявлено, що найбільш ефективними є інтерактивні методи навчання, рольові та ситуаційні ігри, тренінгові вправи та рефлексивні техніки, які сприяють формуванню навичок активного слухання, виразного мовлення та конструктивного вирішення конфліктів.

Емпіричне дослідження дозволило оцінити рівень комунікативних навичок підлітків до та після застосування групових методик. Аналіз отриманих результатів засвідчив, що після проведення педагогічного впливу рівень комунікативної активності, здатність до ведення діалогу, емпатія та навички співпраці суттєво покращилися. Отримані емпіричні дані дозволили виявити ефективні підходи до вдосконалення комунікативних навичок у підлітків. Серед них особливе значення мають інтерактивні методи, що сприяють активному залученню учнів у процес навчання, створенню умов для продуктивної взаємодії та розвитку навичок вербальної й невербальної комунікації.

Під час дослідження виявлено, що формування комунікативних навичок у підлітків відбувається ефективніше у процесі спільної діяльності. Групова робота дозволяє створювати умови для активного обміну думками, розвитку навичок аргументації, співпраці та вирішення комунікативних труднощів. Підлітки стали більш впевненими у спілкуванні, покращили навички аргументації, активного слухання та рефлексії. Отримані результати свідчать про ефективність системного підходу до розвитку комунікативних здібностей через групові форми роботи соціального педагога.

Виявлено, що соціальний педагог є не лише організатором групової взаємодії, а й модератором комунікативного процесу, який сприяє встановленню конструктивного діалогу між підлітками, знижує рівень конфліктності та формує культуру спілкування. Його діяльність спрямована на

створення позитивного мікроклімату, підтримку ініціативності та формування довіри у групі. Розроблено рекомендації для фахівців соціальної сфери (педагогічних працівників) щодо впровадження ефективних методик розвитку комунікативних навичок підлітків. Серед них виокремлено використання тренінгових занять, ситуаційних вправ, кооперативного навчання та моделювання комунікативних ситуацій. Запропоновано методичні підходи до оцінювання рівня комунікативних навичок у підлітків. Вони базуються на комплексній діагностиці, яка включає спостереження, анкетування та аналіз результатів комунікативних взаємодій.

Доведено, що використання групових форм роботи сприяє покращенню комунікативних навичок у підлітків, зокрема за рахунок розвитку навичок активного слухання, емпатії, вербальної та невербальної експресії. Проаналізовано вплив зовнішніх чинників на комунікативний розвиток підлітків, зокрема соціальних мереж та цифрових технологій. Виявлено, що цифрове середовище має як позитивні, так і негативні впливи на формування комунікативних навичок, що потребує врахування у педагогічній діяльності.

Оцінено ефективність застосування інтерактивних методів у формуванні комунікативних навичок. Виявлено, що активне залучення підлітків до діалогічних практик сприяє підвищенню рівня комунікативної взаємодії та формуванню впевненості у процесі спілкування. Визначено, що розвиток комунікативних навичок у підлітковому віці сприяє не лише покращенню міжособистісного спілкування, а й підвищенню академічної успішності та професійного самовизначення. На основі проведеного дослідження розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення навчально-виховного процесу для оптимізації комунікативної підготовки підлітків.

Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності соціальних педагогів, шкільних психологів та класних керівників для розробки та впровадження комунікативно-орієнтованих освітніх програм. Отримані дані підтверджують, що системне використання групових форм роботи позитивно впливає на формування комунікативних навичок підлітків,

сприяє розвитку рефлексії, навичок самопрезентації та ефективної взаємодії. Запропоновані методики можуть бути інтегровані у навчальні програми загальноосвітніх закладів з метою покращення комунікативних здібностей учнів та підготовки їх до подальшої соціальної взаємодії.

Підсумовуючи результати, можна зазначити, що системне впровадження групових форм роботи у діяльність соціального педагога сприяє розвитку комунікативних навичок підлітків та підвищенню рівня їхньої соціалізації. Отримані дані можуть бути використані для розробки методичних рекомендацій та вдосконалення навчальних програм з метою покращення якості комунікативної підготовки учнів. Результати дослідження відкривають перспективи для подальших наукових розвідок, зокрема щодо впливу цифрового середовища на комунікативну взаємодію підлітків, особливостей розвитку навичок невербальної комунікації та можливостей інтеграції інноваційних технологій у навчально-виховний процес.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило, що розвиток комунікативних навичок у підлітків засобами групової соціальної роботи є ефективним засобом їхньої соціалізації та особистісного становлення. Використання розроблених рекомендацій сприятиме вдосконаленню комунікативної взаємодії у підлітковому середовищі, що матиме позитивний вплив на їхню подальшу освіту та професійне самовизначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкіна Н. В. До питання про підготовку соціальних педагогів у Німеччині. *Професійна підготовка педагогічних працівників: науково-методичний збірник* / за ред. О. А. Дубасенюк, Л. П. Пуховської. Київ-Житомир: Житомир. держ. пед. у-т, 2000. С. 24-28.
2. Алексеєнко Т. Ф. Явища моббінгу та буллінгу як актуальні соціально-педагогічні проблеми взаємовідносин групи і особистості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2012. № 96 (104). С. 3-7.
3. Бікус О. О., Волошина В. В. Теоретичні засади формування комунікативної компетенції у підлітковому віці. 2015. С.7. URL [Теоретичні засади формування комунікативної компетенції у підлітковому віці](#)
4. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-метод. посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 145 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання. Київ: Либідь, 2006. 156 с.
6. Ващук К. В. Соціально-педагогічна корекція комунікативного розвитку учнів старшого підліткового віку. 2024. 82 с. URL [Соціально-педагогічна корекція комунікативного розвитку учнів старшого підліткового віку](#)
7. Василенко О. М., Мухар А. Л. Діяльність практичних психологів та соціальних педагогів шкіл з формування статево-рольової поведінки підлітків. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна*. 2017. № 13. С. 5-9.
8. Ващенко Л. М. Актуальна проблема розвитку школяра як творчої індивідуальності. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2011. № 8(10). С. 8. URL <https://ap.uu.edu.ua/article/104>

9. Висовень А. В. Теоретичні аспекти культурної комунікації та їх особливостей у підлітковому віці. *Збірник Студентського наукового товариства*. 2019. С. 212.

10. Гаркавенко З. О. Методичні рекомендації керівнику навчального закладу щодо діяльності психологічної служби. 2015. 134 с.

11. Методичні рекомендації до проведення виробничої (психодіагностичної) практики студентів 4 курсу спеціальності 053 «Психологія» / упоряд. О.Л. Гірченко, Л.О. Ляховець; Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка; Кафедра екологічної психології та соціології. Чернігів : ФОП Баликіна С.М., 2021. 44 с.
URL [Методичні рекомендації.pdf](#)

12. Глушко Н., Супрун М. Актуальні питання підготовки педагогів до реабілітаційної діяльності із дезадаптованими підлітками у навчальних закладах професійної освіти. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. № 1(16). С. 92-109.

13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 1087 с.

14. Гладкова С. О. Особливості розвитку комунікативної компетентності підлітків у сучасних соціальних умовах. 2022. С. 100.

15. Мозгіна Н. І. Практичні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі до профілактики адиктивної поведінки підлітків у закладах загальної середньої освіти / Н. І. Мозгіна // Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях : матеріали Всеукр. наук-практ. конф., Харків, 22 листоп. 2019 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за ред. М. П. Васильєвої]. – Харків : ХНПУ, 2019. – С. 108–111. URL [ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ ГАЛУЗІ ДО СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ САНАТОРНОЇ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ](#)

16. Гончарук Н. Психологічні засади формування вольового регулювання комунікації у підлітків із порушеннями інтелектуального

розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. № 1(16). С. 409-422. URL [ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОМУНІКАЦІЇ У ПІДЛІТКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ | Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови](#).

17. Горобець А. В. Психолого-педагогічні особливості навчання іноземної мови дітей середнього шкільного віку. 2023. ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України. С. 29. URL rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/5034

18. Денисенко Ю. М. Психолого-педагогічні умови подолання соціальної дезадаптації підлітків з проблемних родин : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 231 "Соціальна робота: соціальна педагогіка" / наук. керівник Л. С. Іванова. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 87 с. URL. [Психолого-педагогічні умови подолання соціальної дезадаптації підлітків з проблемних родин](#)

19. Дунелич М. М. Розвиток комунікативних навичок молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами пісочної терапії : робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра : спец. 016 Спеціальна освіта / наук. кер. В. Є. Коваленко ; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 81 с. URL [eVNUIR: Розвиток комунікативних навичок молодших школярів з інтелектуальними порушеннями засобами пісочної терапії](#)

20. Журов В. Актуалізація практичних аспектів набуття підлітками психологічної саморегуляції. *Філософія освіти і педагогіка*. 2023. С. 288.

21. Заброцький М. М. Основи вікової психології: навчальний посібник. Тернопіль: Богдан, 2001. 112 с.

22. Зеленевиц Х. М. Особливості комунікативних навичок з різним рівнем самооцінки. Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Психологія». Національний авіаційний університет. Київ, 2022. – 40 с. URL [Особливості комунікативних навичок з різним рівнем самооцінки](#)

23. Ілюшик А. Робота соціального педагога з дітьми старшого підліткового віку в період воєнного стану : кваліфікаційна робота магістра : 231 Соціальна робота / А. Ілюшик ; Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький, 2023. 82 с. URL [Робота соціального педагога з дітьми старшого підліткового віку в період воєнного стану](#)
24. Калєва О. В. Психолого-педагогічні умови креативного розвитку підлітків у системі інклюзивного навчання : кваліфікаційна робота / науковий керівник канд. пед. наук, доц. Олена Євгенівна Остапчук. Кривий Ріг, 2023. 60 с. URL [DSpace at KDPU: Психолого-педагогічні умови креативного розвитку підлітків у системі інклюзивного навчання](#)
25. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.
26. Кара К. Ю. Розвиток комунікативної компетенції підлітків засобами соціального-педагогічного проєктування. 2023. С 69. URL [Розвиток комунікативної компетенції підлітків засобами соціального-педагогічного проєктування](#)
27. Касьянова О. В. Ефективність технології формування комунікативної компетентності молодших підлітків (за результатами формувального експерименту). *Освіта на Луганщині*. 2010. № 2(33). С. 206-212.
28. Касьянова О. В. Місце і роль комунікативної компетентності у формуванні життєздатної особистості. Моделі компетентного випускника 12-річної школи: сутність, пріоритети, пошук відповідей на виклики XXI століття. Київ-Донецьк: Донецький обл. ІШО, 2007. Т. 2, ч. 1. С. 15-161.
29. Касьянова О. В. Формування комунікативної компетентності особистості як шлях до життєвого успіху. *Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій: зб. наук. праць*. Суми: СОШПО, 2008. Ч. 4(2). С. 151-154. URL [kasianova.pdf](#)
30. Кириченко Т. В. Аналіз проблеми розвитку механізмів саморегуляції поведінки підлітків. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2018. № 9(50). С. 16-19.

31. Копець Л. В., Гордієнко В. І. Діалогічні комунікативні практики та їхній евристичний потенціал: результати дослідження. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2012. Т. 136. С. 53-58. URL <https://core.ac.uk/download/pdf/149238448.pdf>
32. Кошелева Н. Емпіричне дослідження рівня сформованості інтернет-залежності у підлітків. *Психологія: реальність і перспективи*. 2022. № 18. С. 93-100. [ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ | Психологія: реальність і перспективи](#)
33. Кулик Н. А. Психологічні аспекти розвитку емпатії старшокласників засобами сімейного виховання. 2024. 61 с. [Психологічні аспекти розвитку емпатії старшокласників засобами сімейного виховання](#)
34. Козак Н. Психолого-педагогічні особливості сучасних підлітків у контексті формування здорового способу життя. *Обрії*. 2013. № 1. С. 67-69.
35. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра. Київ: Міленіум, 2006. 336 с.
36. Кутієнко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): навч. посіб. Київ: Центр навч. літ-ри, 2005. 128 с.
37. Литвин Л. Засоби соціальної адаптації дитини у сучасному світі: досвід Німеччини. *Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. пр.* 2013. № 1. С. 96-105.
38. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні. *Педагогічна преса*. 2009. № 2(63). 13 с.
39. Любіна-Безкоровайна А. О. Практичні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики делінквентної поведінки підлітків. 2019. С. 88-92. URL [ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ](#)
40. Малихін О. В., Арістова Н. О., Алексєєва С. В. Індивідуалізація навчання як засіб компенсації освітніх втрат учнів закладів загальної середньої

освіти в умовах воєнного стану та повоєнний час: методичні рекомендації. 2023. 59 с. URL [Індивідуалізація освіти як засіб компенсації освітніх втрат учнів у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану та у післявоєнний період: методичні рекомендації - Електронна бібліотека НАПН України](#)

41. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи: навч. посіб. Київ: НПУ, 2003. 267 с.

42. Мирончук Н. М. Культура міжособистісних взаємин старших підлітків: теоретичні й методичні основи формування: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 184 с. URL [Мирончук НМ_монограф_я.pdf](#)

43. Мотика А. О. Психолого-педагогічні особливості соціальної адаптації дітей підліткового віку в закладах професійно-технічної освіти. 2024. 84 с. URL [Психолого-педагогічні особливості соціальної адаптації дітей підліткового віку в закладах професійно-технічної освіти](#)

44. Нечерда В. Б., Кириченко В. І. Підлітки уразливих категорій: типологія і особливості виховання в умовах закладів загальної середньої освіти. 2019. 134 с.

45. Окнова А. С. Психологічні особливості розвитку креативності підлітків. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2015. С. 7. URL <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v6/i15/47.pdf>

46. Омельченко І. М. Методичні рекомендації з організації і проведення корекційно-розвивального навчання школярів із затримкою психічного розвитку. 2019. 44 с. URL [Repository: Методичні рекомендації до проведення виробничої \(психодіагностичної\) практики студентів 4 курсу спеціальності 053 «Психологія»](#)

47. Олійник В. В., Сергеева Л. М. Управління розвитком професійно-технічного навчального закладу: навч.-метод. посібник. Київ: АртЕк, 2010. 176 с. URL: URL <https://ips.ligazakon.net/document/MU89K01U>

48. Павлюк М. М., Дармограй О. О. Соціальна компетентність підлітків як розгортання життєвого потенціалу особистості. *Актуальні проблеми*

психології. *Психологія особистості. Психологічна допомога особистості*. 2020. № 21(11). С. 290-309. URL [Соціальна компетентність підлітка як розкриття його життєвого потенціалу. - Електронна бібліотека НАПН України](#)

49. Палеха Ю. А. Ключі до успіху, або Організаційна та Управлінська культура: навч. посібник. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2002. 337 с.

50. Перхайло Н. Вербальна агресія підлітків як об'єкт соціально-педагогічної профілактики. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2015. № 2. С. 125-130. URL [Вербальна агресія підлітків як об'єкт соціально-педагогічної профілактики | Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка](#)

51. Петрович В. Використання інтерактивного навчання у фаховому вдосконаленні соціальних педагогів із питань сприяння покращенню здоров'я учнів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2011. № 39(2). С. 158-164.

52. Розумець П. В. Формування комунікативної культури підлітків з особливими освітніми потребами в умовах шкільного середовища. 2024. 91 с. URL [Вісник_6_25_201120200227-122803-8pw4nn-libre.pdf](#)

53. Страшнюк В. І. Особливості проявів психологічних бар'єрів у взаєминах підлітків : кваліфікаційна робота бакалавра : 053 Психологія / В. І. Страшнюк ; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2024. – 61 с. URL [1-10.pdf](#)

54. Сеньків В. М. Роль соціальних мереж у формуванні комунікативної компетентності обдарованих учнів. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. № 7. С. 34-37.

55. Скиба А. С. Взаємозв'язок самооцінки підлітків та комунікативних навичок. 2020. 131 с. URL [Взаємозв'язок самооцінки підлітків та комунікативних навичок](#)

56. Страшнюк В. І. Особливості проявів психологічних бар'єрів у взаєминах підлітків. 2024.- 61 с. URL [Особливості проявів психологічних бар'єрів у взаєминах підлітків.](#)

57. Тимошко Г. М. Організаційна культура керівника загальноосвітнього навчального закладу: теорія та практика: монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. 596 с.
58. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2009. 563 с.
59. Фруктова Я. С. До питання проектування сучасного освітнього середовища. *Освітнє середовище як методична проблема: зб. наук. праць*. Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. 192 с.
60. Харченко А. Психологічні особливості саморегуляції сучасних підлітків. *Молодий вчений*. 2019. № 8(72). С. 214-217. URL [ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ | Молодий вчений](#)
61. Хатунцева С. М. Педагогічні умови адаптації викладача-початківця до професійно-педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2005. 204 с.
62. Царенко І. Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів до формування комунікативної культури старшокласників. 2015. С. 56-78.
63. Чеховська Г. В. Технологія роботи соціального педагога з соціалізації підлітків у клубах за інтересами. 2023. С. 199–200. URL [ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКІВ У КЛУБАХ ЗА ІНТЕРЕСАМИ](#)
64. Швачко О. В. Толерантність як психолого-соціальний феномен. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. С. 154-170.
65. Шугайло Я. В. Соціально-педагогічні умови подолання негативного впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків. 20 с. 2018. URL [Соціально-педагогічні умови подолання негативного впливу засобів масової інформації на соціалізацію підлітків](#)
66. Шпірний К. В. Переговорні практики розв'язання комунікативних проблем підлітків. 2024. 58с. URL [DSpace at ZNU: Переговорні практики розв'язання комунікативних проблем підлітків](#)

ДОДАТКИ

Додаток А

Емпіричне дослідження розвитку комунікативних навичок у підлітків

Мета дослідження

Визначити особливості розвитку комунікативних навичок у підлітків та оцінити ефективність групових форм роботи соціального педагога у цьому процесі.

Завдання дослідження

- ✓ Визначити рівень сформованості комунікативних навичок у підлітків до початку експерименту.
- ✓ Застосувати психолого-педагогічні методики, спрямовані на розвиток комунікації у підлітків.
- ✓ Оцінити зміни у рівні комунікативної компетентності після проведення серії групових занять.
- ✓ Проаналізувати ефективність використаних методик на основі отриманих емпіричних даних.

Гіпотеза дослідження

Систематичне використання групових методів у роботі соціального педагога сприяє підвищенню рівня комунікативних навичок у підлітків.

Методи дослідження

- **Анкетування** – для визначення початкового рівня комунікативної компетентності підлітків.
- **Методика «Діагностика комунікативних та організаторських схильностей» (КОС)** – для оцінки комунікативної активності та лідерських якостей.
- **Спостереження** – для аналізу особливостей комунікативної взаємодії у групах під час занять.
- **Метод експертної оцінки** – для визначення рівня розвитку навичок після проходження програми.

- **Експеримент** – реалізація серії занять із застосуванням психолого-педагогічних методик та аналіз змін у рівні комунікативних навичок.

Етапи дослідження

1. Констатувальний етап

- Проведення первинного анкетування учасників.
- Використання методики КОС для визначення комунікативних особливостей.
- Аналіз початкових рівнів комунікативної компетентності.

2. Формувальний етап

- Проведення серії занять за допомогою групових методик (дискусії, інтерактивні ігри, сторітелінг, фасилітаційні техніки, кейс-метод).
- Спостереження за взаємодією учасників у групах.
- Виявлення змін у рівнях комунікації.

3. Контрольний етап

- Повторне анкетування та використання методики КОС.
- Оцінка ефективності методик на основі порівняння початкових та кінцевих результатів.
- Аналіз динаміки змін комунікативних навичок.
- Очікувані результати
- Підвищення рівня комунікативної активності у підлітків.
- Розвиток навичок конструктивного спілкування та ефективної взаємодії у групах.
- Покращення здатності підлітків до вираження власних думок та слухання співрозмовників.
- Підтвердження ефективності групових форм роботи у соціально-педагогічній діяльності.

Це дослідження може бути основою для подальших емпіричних робіт, спрямованих на вдосконалення методик розвитку комунікативної компетентності у підлітків.

Анкетування для визначення початкового рівня комунікативної компетентності підлітків

Мета:

Анкетування спрямоване на виявлення рівня комунікативної компетентності підлітків, особливостей їхнього вербального та невербального спілкування, рівня соціальної адаптації, а також труднощів у міжособистісних контактах.

Завдання:

- Визначити рівень комунікативних навичок у підлітків.
- Виявити бар'єри у спілкуванні та основні труднощі, які виникають у взаємодії з оточенням.
- Дослідити рівень впевненості підлітків під час комунікації.
- Визначити їхню схильність до співпраці та конфліктності в комунікативних ситуаціях.
- Оцінити емоційний комфорт у процесі спілкування.

Структура анкети:

Анкета містить 20 запитань, які охоплюють різні аспекти комунікативної компетентності. Вона поділена на п'ять блоків:

- **Загальні комунікативні навички** (уміння слухати, підтримувати бесіду, висловлювати думки).
- **Невербальна комунікація** (жести, міміка, зоровий контакт).
- **Соціальна взаємодія** (співпраця, конфліктність, ініціативність у спілкуванні).
- **Емоційне сприйняття комунікації** (комфортність, рівень тривожності у спілкуванні).
- **Самооцінка комунікативних здібностей** (відчуття власної ефективності у комунікативних ситуаціях).

Приклад анкети:

Блок 1. Загальні комунікативні навички

1. Чи легко вам розпочати розмову з новою людиною?

Так, завжди

Зазвичай так

Іноді виникають труднощі

Важко розпочати розмову

2. Чи часто ви підтримуєте ініціативу у бесіді?

Завжди

Часто

Рідко

Майже ніколи

3. Чи вмієте ви чітко формулювати свої думки під час спілкування?

Так, завжди

Частково

Часто виникають труднощі

Важко висловлювати думки

4. Як ви реагуєте, якщо співрозмовник не погоджується з вашою думкою?

Спокійно пояснюю свою точку зору

Залежить від ситуації

Часто сперечаюся

Ображаюсь або уникаю подальшої розмови

Блок 2. Невербальна комунікація

5. Чи контролюєте ви свою міміку та жести під час розмови?

Так, завжди

Час від часу

Рідко

Ніколи не звертаю увагу

6. Чи підтримуєте зоровий контакт зі співрозмовником?

Завжди

Часто

Іноді

Майже ніколи

7. Чи можете ви за невербальними знаками (міміка, жести) зрозуміти настрій іншої людини?

Так, без проблем

Інколи

Важко розпізнавати емоції

Зовсім не звертаю на це увагу

8. Чи звертаєте ви увагу на тон голосу співрозмовника під час бесіди?

Завжди

Часто

Рідко

Не помічаю цього

Блок 3. Соціальна взаємодія

9. Як ви почуваетесь в новій компанії?

Легко знаходжу спільну мову

Потрібен час для адаптації

Відчуваю труднощі у спілкуванні

Уникаю нових знайомств

10. Чи вам комфортно спілкуватися в групі (наприклад, під час групових занять, проєктів)?

Так, завжди

Переважно так

Відчуваю дискомфорт

Уникаю подібних ситуацій

11. Як ви зазвичай поведетеся у конфліктних ситуаціях?

Намагатимуся знайти компроміс

Часто поступаюся іншій стороні

Доводжу свою правоту до кінця

Уникаю конфліктів

12. Чи часто вам доводиться допомагати іншим у вирішенні їхніх проблем?

Так, завжди

Час від часу

Рідко

Майже ніколи

Блок 4. Емоційне сприйняття комунікації

13. Чи відчуваєте ви напругу або дискомфорт під час спілкування з незнайомими людьми?

Ніколи

Рідко

Часто

Майже завжди

14. Як ви реагуєте на критику під час діалогу?

Спокійно, аналізую зауваження

Іноді хвилююся, але приймаю критику

Часто засмучуюсь або ображаюсь

Категорично не сприймаю критику

15. Чи довго ви обмірковуєте свої відповіді перед тим, як сказати щось важливе?

Майже ніколи

Інколи

Часто

Завжди

16. Як ви почуваетесь, коли розмова з кимось затягується?

Мені цікаво спілкуватися

Все залежить від теми розмови

Відчуваю втому і намагаюся завершити бесіду

Завжди хочу скоріше закінчити

Блок 5. Самооцінка комунікативних здібностей

17. Як ви оцінюєте свій рівень комунікативних навичок?

Високий

Середній

Нижче середнього

Низький

18. Чи часто ви ініціюєте розмову з іншими людьми?

Завжди

Часто

Рідко

Майже ніколи

19. Чи відчуваєте ви труднощі під час публічного виступу або відповідей перед класом?

Ні, почуваюся впевнено

Лише іноді

Часто відчуваю напругу

Завжди відчуваю страх

20. Як би ви хотіли покращити свої комунікативні навички?

Брати участь у тренінгах і групових вправах

Читати літературу з психології спілкування

Спілкуватися більше в реальному житті

Я не бачу необхідності покращувати свої навички

Обробка результатів:

Кожна відповідь має відповідний бал (від 1 до 4), де вищі бали вказують на розвинену комунікативну компетентність, а нижчі — на необхідність її вдосконалення. Після аналізу анкет усі результати поділяються на три рівні:

Високий рівень (31-40 балів): Підліток має розвинені комунікативні навички, легко адаптується у соціумі, проявляє ініціативу в спілкуванні.

Середній рівень (21-30 балів): Є певні труднощі у комунікації, проте підліток здатен долати їх за сприятливих умов.

Низький рівень (10-20 балів): Відзначаються труднощі у взаємодії, сором'язливість, невпевненість або надмірна конфліктність.

Інтерпретація:

Отримані дані дозволять визначити загальний рівень комунікативних навичок серед підлітків, виявити основні проблемні моменти та підібрати відповідні методи розвитку навичок через групові форми роботи.

Методика «Діагностика комунікативних та організаторських схильностей» (КОС)

Методика «КОС» (комунікативні та організаторські схильності) використовується для оцінки рівня комунікативної активності та схильності до організаційної діяльності. Вона дозволяє визначити, наскільки підліток схильний до соціальної взаємодії, ініціативи у спілкуванні, лідерства у групі та управління взаємодією з іншими.

1. Мета методики

Методика спрямована на діагностику рівня вираженості комунікативних та організаторських здібностей у підлітків, що є основою для оцінки їхньої соціальної активності та потенціалу до лідерства.

2. Структура методики

Методика містить **40 тверджень**, які оцінюють два основних показники:

Комунікативні схильності (КС) – здатність до активного спілкування, легкість у встановленні контактів, відкритість до комунікації.

Організаторські схильності (ОС) – ініціативність у взаємодії, здатність впливати на групу, управління комунікаційними процесами.

Підліток має оцінити кожне твердження за шкалою **«так» (1 бал) або «ні» (0 балів)** залежно від того, наскільки воно відповідає його поведінці.

3. Інструкція для проведення дослідження

Досліджуваним пропонується 40 тверджень, на які потрібно дати відповідь «Так» або «Ні».

Перелік тверджень

Комунікативні схильності (КС)

1. Мені легко зав'язувати розмову з незнайомими людьми.
2. Я швидко знаходжу спільні теми для розмови в новій компанії.
3. Я із задоволенням розповідаю про власний досвід і переживання.
4. У групових обговореннях я активно висловлюю свою думку.
5. Я без проблем підтримую розмову на будь-яку тему.

6. Мені комфортно виступати перед аудиторією.
7. Я швидко знаходжу правильні слова в суперечках.
8. Я не уникаю публічних виступів і презентацій.
9. Мені подобається слухати інших і вести діалог.
10. Я часто ініціюю розмови у великій компанії.
11. Я добре розумію емоційний стан співрозмовника.
12. Люди часто звертаються до мене за порадою.
13. Я легко згладжую конфліктні ситуації між знайомими.
14. У незнайомому колективі я швидко знаходжу друзів.
15. Я не боюся задавати питання в розмові з викладачами чи старшими.
16. Я відчуваю дискомфорт, якщо доводиться довго мовчати серед людей.
17. Мені подобається дізнаватися думку інших з різних питань.
18. Я швидко запам'ятовую імена та обличчя нових знайомих.
19. Я відчуваю себе впевнено, коли дискутую на складні теми.
20. Я не відчуваю напруги у розмовах із людьми, які мають іншу точку зору.

Організаторські схильності (ОС)

21. Мені подобається організовувати спільні заходи або активності.
22. Я впевнено розподіляю обов'язки між членами групи.
23. Якщо в компанії немає лідера, я беру ініціативу на себе.
24. Люди часто довіряють мені організацію важливих справ.
25. У складних ситуаціях я швидко приймаю рішення.
26. Я вмію мотивувати інших виконувати спільну роботу.
27. Я намагаюся налагодити продуктивну співпрацю у групі.
28. Я не боюся відповідальності за результат спільної роботи.
29. Я ініціюю зустрічі, спільні проєкти, обговорення.
30. Якщо в групі виникає конфлікт, я намагаюся знайти компромісне рішення.

- 31.Я вмію домовлятися навіть у складних ситуаціях.
- 32.Я швидко оцінюю сильні та слабкі сторони людей у команді.
- 33.Я відчуваю задоволення, коли група працює ефективно завдяки моїм діям.
- 34.Я можу переконати інших у своїй правоті.
- 35.Люди часто звертаються до мене по допомогу в організації роботи.
- 36.У групових проєктах я зазвичай займаю лідерську позицію.
- 37.Я вмію швидко вирішувати проблеми, що виникають у команді.
- 38.Я допомагаю іншим розподілити навантаження в роботі.
- 39.Я легко планую діяльність та можу передбачити можливі труднощі.
- 40.Якщо в роботі виникає непередбачена ситуація, я швидко знаходжу вихід.

4. Оцінка результатів

Підрахунок балів

Підсумовуються відповіді «Так» окремо за кожним блоком (КС та ОС).

Максимальна кількість балів – **20** для кожного показника.

Рівні комунікативних схильностей (КС)

16–20 балів – високий рівень: підліток активний у спілкуванні, легко встановлює контакти, проявляє ініціативу у комунікаціях.

10–15 балів – середній рівень: підліток здатний до ефективного спілкування, але іноді уникає ініціативи.

0–9 балів – низький рівень: існують труднощі у встановленні контактів, комунікативна активність обмежена.

Рівні організаторських схильностей (ОС)

16–20 балів – високий рівень: підліток має лідерські якості, ініціативний у груповій взаємодії, здатний впливати на процеси.

10–15 балів – середній рівень: має потенціал до організаційної діяльності, але проявляє ініціативу вибірково.

0–9 балів – низький рівень: уникає організаційної відповідальності, не проявляє ініціативи в груповій роботі.

Методика допомагає педагогам і соціальним працівникам:

- Визначити рівень соціальної активності підлітків.
- Розробити індивідуальні програми розвитку комунікативних та лідерських здібностей.
- Коригувати поведінкові моделі у груповій діяльності.
- Використовувати дані для психологічного супроводу учнів.

Ця методика є ефективним інструментом для дослідження та розвитку соціальних навичок підлітків у навчальному середовищі.

Групові дискусії як метод розвитку комунікативних навичок у підлітків

1. Теоретичне обґрунтування групових дискусій

Групові дискусії є ефективним методом формування комунікативної компетентності підлітків. Вони сприяють розвитку вміння чітко формулювати думки, аргументувати власну позицію, аналізувати різні точки зору та вести конструктивний діалог. Залучення підлітків до дискусій дозволяє їм навчитися спілкуванню у форматі рівноправного обговорення, розвивати критичне мислення та навички переконання.

Участь у дискусіях сприяє не лише розвитку вербальних комунікативних навичок, а й формуванню навичок активного слухання, толерантного ставлення до думки інших учасників, здатності знаходити компроміси.

2. Організація групових дискусій

Щоб дискусія була ефективною, необхідно дотримуватися певних принципів:

Чітке формулювання теми – обрана тема має бути актуальною та зрозумілою для учасників.

Регламент та правила – встановлення часових обмежень і правил ведення діалогу допомагає уникнути хаосу.

Модерація – ведучий або модератор спрямовує розмову, підтримує рівновагу між учасниками та забезпечує дотримання правил.

Рефлексія – після дискусії доцільно підвести підсумки, обговорити отриманий досвід і проаналізувати ефективність аргументації.

3. Етапи проведення групової дискусії

1. Підготовчий етап

- Визначення теми та цілей дискусії.
- Ознайомлення учасників із темою та правилами.
- Формування групи (оптимальна кількість – 6-12 осіб).
- Розподіл ролей: модератор, спікери, аналітики.

2. Основний етап

- Вступне слово модератора, оголошення теми.
- Висловлення позицій учасниками, аргументоване обґрунтування їхньої думки.
- Контраргументи, аналіз альтернативних точок зору.
- Обговорення можливих рішень або висновків.

3. Завершальний етап

- Підбиття підсумків.
- Рефлексія: що вдалося, що було складним, які висновки можна зробити.
- Оцінка ефективності дискусії та навичок комунікації.
- Вплив групових дискусій на розвиток комунікативних навичок

Досвід участі у дискусіях сприяє розвитку:

Вміння чітко висловлювати власну думку – підлітки навчаються формулювати думки логічно та послідовно.

Аргументованості висловлювань – учасники розвивають здатність підкріплювати свої погляди фактами та доказами.

Навичок активного слухання – під час дискусії потрібно уважно стежити за ходом розмови, аналізувати репліки співрозмовників.

Гнучкості мислення – здатність враховувати альтернативні думки та змінювати свою точку зору під впливом аргументів.

Толерантності до різних поглядів – взаємодія з іншими учасниками сприяє розвитку поваги до думок, відмінних від власних.

Контролю емоцій – уміння вести конструктивний діалог без агресії та надмірного емоційного забарвлення.

5. Приклади тем для групових дискусій

- ✓ Чи потрібні соціальні мережі в освіті?
- ✓ Чи можна виправдати обман заради добра?
- ✓ Чи впливає зовнішній вигляд на сприйняття людини?
- ✓ Чи має сучасна молодь достатньо можливостей для самореалізації?

✓ Як технології змінюють культуру спілкування?

6. Висновки

Групові дискусії є ефективним засобом розвитку комунікативних навичок у підлітків. Вони сприяють формуванню вміння висловлювати власні думки, аргументувати позицію, аналізувати різні точки зору, вести конструктивний діалог. Регулярне застосування цього методу в освітньому процесі допомагає підліткам адаптуватися до соціальних ситуацій, покращує їхню комунікативну компетентність та розвиває соціальну активність.

Інтерактивні ігри як метод розвитку комунікативних навичок у підлітків

1. Теоретичне обґрунтування інтерактивних ігор

Інтерактивні ігри є ефективним методом розвитку комунікативних навичок у підлітків, оскільки вони створюють умови для активного залучення до процесу спілкування, сприяють взаємодії між учасниками та допомагають долати комунікативні бар'єри. У процесі гри підлітки опановують навички активного слухання, аргументації, ведення діалогу та співпраці.

Застосування інтерактивних ігор у навчальному та виховному середовищі дозволяє розвивати вербальну та невербальну комунікацію, емоційний інтелект, вміння працювати в команді та адаптуватися до нових соціальних ситуацій.

2. Принципи організації інтерактивних ігор

Щоб інтерактивні ігри були ефективними, необхідно враховувати такі принципи:

- ✓ **Добровільність участі** – підлітки мають бути мотивовані до гри.
- ✓ **Рівноправність учасників** – кожен має можливість висловитися і брати активну участь.
- ✓ **Відповідність віковим особливостям** – ігри повинні враховувати рівень розвитку комунікативних навичок підлітків.
- ✓ **Поєднання з рефлексією** – після гри необхідно обговорювати її результати, аналізувати поведінкові моделі та отримані навички.

3. Види інтерактивних ігор для розвитку комунікативних навичок

1. Рольові ігри

Суть методики полягає у відтворенні певних соціальних ситуацій, де учасники грають визначені ролі. Це дозволяє підліткам тренувати навички міжособистісного спілкування, розвивати емпатію та здатність знаходити компроміси.

Приклад гри:

«Співбесіда» – один із учасників виступає в ролі роботодавця, інший – претендента на роботу. Мета – правильно презентувати себе, аргументувати свої сильні сторони та відповідати на запитання.

2. Командні ігри

Такі ігри сприяють розвитку навичок кооперації, планування та ефективного спілкування в групі.

Приклад

гри:

«Будівництво вежі» – учасники отримують набір матеріалів (папір, нитки, пластилін) і повинні побудувати найвищу вежу за певний час, домовляючись **про стратегію та розподіляючи ролі.**

3. Дискусійні ігри

Метою таких ігор є навчання аргументованому висловлюванню власної думки та навичкам дебатів.

Приклад гри:

«За і проти» – група ділиться на дві команди, одна з яких відстоює певну точку зору, а інша – заперечує її. Після обговорення учасники обмінюються ролями.

4. Ігри на розвиток невербальної комунікації

Такі ігри сприяють усвідомленню значення жестів, міміки, інтонації у процесі спілкування.

Приклад гри:

«Емоційне дзеркало» – один учасник показує емоцію без слів, а інші повинні її відгадати та пояснити, які невербальні сигнали вони помітили.

5. Ігри на довіру та взаємодію

Сприяють розвитку навичок взаємопідтримки та групової співпраці.

Приклад гри:

«Сліпий провідник» – один з учасників із зав'язаними очима має пройти через перешкоди, орієнтуючись лише на голосові підказки іншого учасника.

4. Етапи проведення інтерактивної гри

Вступний етап

- Ознайомлення учасників із правилами.
- Мотивація до активної участі.
- Формування груп (за потреби).

Основний етап

- Виконання ігрових завдань.
- Взаємодія між учасниками.
- Дотримання встановлених правил і норм комунікації.

Рефлексивний етап

- Обговорення досвіду участі в грі.
- Аналіз труднощів та досягнень у комунікації.
- Формулювання висновків та рекомендацій щодо подальшого вдосконалення комунікативних навичок.

5. Вплив інтерактивних ігор на розвиток комунікативних навичок

Участь у таких іграх сприяє:

- Покращенню навичок усного мовлення та формулювання думок.
- Підвищенню рівня взаєморозуміння між однолітками.
- Розвитку емоційного інтелекту та емпатії.
- Навчанню ефективного ведення діалогу та пошуку компромісів.
- Зниженню рівня комунікативної тривожності та страху публічних виступів.

6. Висновки

Інтерактивні ігри є дієвим методом розвитку комунікативних навичок у підлітків, оскільки вони сприяють формуванню ефективного спілкування, активного слухання, взаємодії в групі та розвитку впевненості у власних висловлюваннях. Регулярне використання таких ігор у навчальному процесі дозволяє підліткам опанувати різні стратегії комунікації та підвищити рівень соціальної компетентності.

Сторітелінг як метод розвитку емпатії та навичок активного слухання

1. Теоретичне обґрунтування сторітелінгу

Сторітелінг – це методика подачі інформації у форматі розповіді, яка допомагає залучати слухачів на емоційному рівні, стимулює уяву та сприяє кращому засвоєнню матеріалу. В основі методу лежить природна здатність людини до сприйняття історій, що дозволяє ефективно впливати на когнітивні та емоційні процеси. У контексті розвитку комунікативних навичок у підлітків сторітелінг сприяє формуванню емпатії, оскільки через історії можна передати емоційні стани, мотиви поведінки та переживання персонажів. Це дозволяє слухачам поставити себе на місце інших людей, зрозуміти їхню точку зору та розвинути здатність до співпереживання.

2. Вплив сторітелінгу на комунікативні навички

Сторітелінг сприяє розвитку наступних комунікативних навичок:

- ✓ **Активне слухання** – підлітки вчаться уважно сприймати розповідь, концентруватися на її деталях, аналізувати зміст.
- ✓ **Емпатія** – можливість ототожнювати себе з персонажами історій дозволяє краще розуміти емоції та переживання інших людей.
- ✓ **Формулювання думок** – процес розповідання історій допомагає структурувати мовлення, формувати логічні висловлювання.
- ✓ **Збагачення словникового запасу** – знайомство з різними стилями мовлення та виразними засобами мови.
- ✓ **Розвиток невербальної комунікації** – у процесі сторітелінгу підлітки вчаться використовувати інтонацію, жести, міміку для передачі змісту.

3. Принципи використання сторітелінгу

Щоб сторітелінг був ефективним, необхідно дотримуватись таких принципів:

- ✓ **Емоційна залученість** – історія має викликати інтерес та відповідний емоційний відгук.
- ✓ **Актуальність** – зміст розповіді повинен відповідати віковим особливостям підлітків.
- ✓ **Структурованість** – історія повинна мати чітку послідовність подій (зав'язка, розвиток, кульмінація, розв'язка).
- ✓ **Ідентифікація з персонажами** – герої історії мають бути близькими за віком або ситуаціями, які вони переживають.
- ✓ **Обговорення після розповіді** – важливо аналізувати почуту історію, робити висновки та обговорювати почуття, які вона викликала.

4. Види сторітелінгу для розвитку комунікативних навичок

1. Традиційний усний сторітелінг

Це розповідь історій без використання додаткових засобів (картинок, відео, презентацій). Такий формат сприяє розвитку навичок слухання, зосередженості та уяви.

Приклад:

Соціальний педагог розповідає історію про підлітка, який відчував труднощі у спілкуванні, але навчився виражати свої почуття та будувати довірливі стосунки. Після цього учасники діляться власними думками щодо поведінки персонажа та аналогічних ситуацій у їхньому житті.

2. Візуальний сторітелінг

Використовує ілюстрації, комікси або відеоісторії для посилення ефекту розповіді. Це допомагає залучити тих підлітків, які краще сприймають інформацію через зорові образи.

Приклад:

Учням демонструють коротке анімаційне відео про ситуацію непорозуміння між друзями. Після перегляду вони обговорюють можливі способи вирішення конфлікту.

3. Інтерактивний сторітелінг

Учасники самостійно розвивають сюжет, приймаючи рішення на певних етапах розповіді. Такий підхід допомагає формувати навички аргументації, аналізу та командної роботи.

Приклад:

Педагог розпочинає історію, а підлітки по черзі додають нові події або пропонують варіанти розв'язки. Це сприяє розвитку уяви та гнучкості мислення.

4. Персоналізований сторітелінг

Кожен учасник розповідає історію з власного життя, що сприяє відкритості та довірі в групі.

Приклад:

Кожен підліток ділиться випадком, коли йому довелося долати труднощі у спілкуванні. Інші учасники можуть ставити уточнювальні запитання або висловлювати підтримку.

5. Етапи роботи зі сторітелінгом

Вибір історії

- Підбір сюжету, що відповідає меті заняття.
- Врахування актуальності теми для групи підлітків.

Розповідь історії

- Використання виразної мови, інтонації та жестів.
- Можливе залучення учасників до активної взаємодії (імітація діалогів персонажів, прогнозування подій).

Обговорення історії

- Аналіз почуттів героїв.
- Обговорення альтернативних варіантів розвитку подій.
- Підведення підсумків щодо отриманого досвіду.

Практичне застосування

- Виконання вправ або завдань, що закріплюють засвоєні навички.

6. Вплив сторітелінгу на розвиток емпатії та активного слухання

Завдяки сторітелінгу підлітки навчаються:

- ✓ Розуміти почуття інших людей, аналізувати їхні мотиви та потреби.
- ✓ Бути уважними до деталей розповіді, утримувати увагу протягом усього спілкування.
- ✓ Використовувати техніки активного слухання (перефразування, уточнення, відображення емоцій).
- ✓ Покращувати власну виразність мовлення та інтонаційну гнучкість.

7. Висновки

Сторітелінг є ефективним методом розвитку емпатії та активного слухання, оскільки він сприяє залученню підлітків до емоційно значущих ситуацій, активізує їхню уяву та дозволяє усвідомити важливість розуміння інших людей. Застосування цього методу в роботі соціального педагога допомагає не лише покращити комунікативні навички, а й формувати довірливу атмосферу в групі, що сприяє розвитку соціальної компетентності підлітків.

Кейс-метод як засіб розвитку навичок вирішення конфліктних ситуацій

1. Теоретичне обґрунтування кейс-методу

Кейс-метод є технологією навчання, яка передбачає розгляд реальних або змодельованих ситуацій, аналіз проблем, пошук варіантів їх вирішення та прийняття обґрунтованих рішень. Цей підхід дозволяє розвивати аналітичне мислення, комунікативні навички, здатність працювати в команді та приймати відповідальні рішення. У контексті роботи з підлітками кейс-метод сприяє розвитку навичок вирішення конфліктів, оскільки дозволяє учасникам моделювати різні сценарії комунікативних труднощів, досліджувати їхні причини та наслідки, а також знаходити ефективні стратегії взаємодії.

2. Основні етапи використання кейс-методу

Робота з кейс-методом включає кілька ключових етапів:

Ознайомлення з кейсом – учасники отримують опис ситуації, аналізують обставини, дійових осіб та їхні мотиви.

Ідентифікація проблеми – визначення основних суперечностей, конфліктних моментів, аналіз можливих ризиків.

Генерація рішень – пошук альтернативних варіантів розв'язання конфлікту, оцінка їхніх переваг і недоліків.

Обговорення та вибір оптимального рішення – колективне обговорення пропозицій, аргументація вибору та оцінка наслідків ухваленого рішення.

Рефлексія – аналіз отриманого досвіду, винесення уроків, формулювання висновків щодо ефективності запропонованих стратегій поведінки.

3. Види кейсів для розвитку навичок вирішення конфліктів

1. Аналітичні кейси

Передбачають самостійне дослідження ситуації, аналіз причин конфлікту та пошук можливих рішень.

Приклад:

У класі виникла конфліктна ситуація між двома групами підлітків через непорозуміння у спільному проєкті. Учасники кейсу повинні визначити причини конфлікту та запропонувати шляхи його врегулювання.

2. Ситуаційні кейси

Описують реальну або вигадану ситуацію, в якій учасники повинні прийняти рішення, виходячи з наявних даних.

Приклад:

Один із учнів класу постійно перебиває інших та нав'язує свою думку, що спричиняє роздратування однокласників. Учасники кейсу обговорюють можливі способи врегулювання ситуації, зокрема використання технік активного слухання та конструктивного діалогу.

3. Рольові кейси

Передбачають виконання учасниками певних ролей для моделювання конфліктної ситуації та пошуку ефективних комунікативних стратегій.

Приклад:

Підлітки поділяються на три групи: одна група – «конфліктуючі сторони», друга – «посередники», третя – «спостерігачі». Завдання учасників – знайти спільне рішення та визначити, які методи були найбільш ефективними.

4. Дискусійні кейси

Передбачають колективне обговорення ситуації, аналіз різних точок зору та ухвалення зважених рішень.

Приклад:

Один із друзів постійно позичає речі у товариша без дозволу, що створює напруження у відносинах. Підлітки обговорюють можливі підходи до вирішення проблеми, зокрема техніки асертивної комунікації.

4. Ефективність кейс-методу у вирішенні конфліктів

Кейс-метод сприяє розвитку таких навичок:

Аналіз ситуацій – підлітки навчаються розглядати конфліктні ситуації з різних позицій, визначати причини та наслідки.

Емоційна саморегуляція – учасники тренують здатність контролювати власні емоції та реагувати на конфлікти конструктивно.

Стратегічне мислення – підлітки вчаться прогнозувати можливі наслідки ухвалених рішень.

Командна взаємодія – учасники розвивають навички співпраці, уміння слухати інших та шукати компроміси.

Аргументація та переконання – підлітки вдосконалюють здатність висловлювати свої думки логічно та переконливо.

5. Практичне застосування кейс-методу

Для ефективного використання кейс-методу в роботі з підлітками необхідно враховувати такі аспекти:

Адаптація кейсів до вікових особливостей – ситуації мають бути реалістичними, зрозумілими та актуальними для учасників.

Поетапне занурення в проблему – спочатку розглядаються прості кейси, потім більш складні з багатьма змінними факторами.

Рольова взаємодія – підлітки отримують змогу приміряти на себе різні соціальні ролі, що допомагає розвинути гнучкість мислення та емпатію.

Обговорення результатів – після кожного кейсу необхідно проводити рефлексію, аналізувати труднощі, з якими зіткнулися учасники, та робити висновки щодо ефективності використаних комунікативних стратегій.

6. Висновки

Кейс-метод є ефективним інструментом розвитку навичок вирішення конфліктів у підлітків. Його використання дозволяє не тільки змодельовати реальні ситуації, а й забезпечити безпечне середовище для аналізу комунікативних труднощів та пошуку ефективних стратегій взаємодії. Методика сприяє розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту та соціальної компетентності, що є важливими складовими успішного спілкування та конструктивної поведінки у конфліктних ситуаціях.